

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Právnická fakulta

Katedra mezinárodního práva

**Skončení mezinárodních smluv
ve světle judikatury MSD
(Gabčíkovo-Nagymaros)**

Diplomová práce

Agnesa Němcová

Vedoucí diplomové práce:

Prof. JUDr. Pavel Šturma, DrSc.

Praha, srpen 2009

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracovala samostatně za použití zdrojů a literatury v ní uvedených.

V Praze dne 10.08.2009

Podpis

OBSAH

ÚVOD	4
I. SKONČENÍ MEZINÁRODNÍCH SLUV	6
1.1 SKONČENÍ A PŘERUŠENÍ PROVÁDĚNÍ SMLUV Z VŮLE STRAN	8
1.1.1 <i>Počáteční vůle stran</i>	9
1.1.2 <i>Následná vůle stran</i>	12
1.2 SKONČENÍ A PŘERUŠENÍ PROVÁDĚNÍ SMLUV PRO OKOLNOSTI SMLOUVOU NEPŘEDVÍDANÉ	13
1.2.1 <i>Okolnosti závislé na chování stran</i>	14
1.2.2 <i>Okolnosti nezávislé na chování stran</i>	17
II. SPOR GABČÍKOVO-NAGYMAROS.....	21
2.1 PROJEKT GABČÍKOVO-NAGYMAROS	22
2.2 PRŮBĚH VÝSTAVBY	25
2.3 ŘÍZENÍ PŘED MSD	27
III. ARGUMENTY VYPLÝVAJÍCÍ ZE SMLUVNÍHO PRÁVA VE PROSPĚCH SKONČENÍ SMLOUVY A JEJICH HODNOCENÍ SOUDEM V PŘÍPADĚ GABČÍKOVO-NAGYMAROS ...	31
3.1 STAV NOUZE	32
3.1.1 <i>Koncepce stavu nouze</i>	32
3.1.2 <i>Hodnocení stavu ekologické nouze v případě Gabčíkovo-Nagymaros</i>	36
3.2 NÁSLEDNÁ NEMOŽNOST PLNĚNÍ	40
3.2.1 <i>Koncepce následné nemožnosti plnění</i>	40
3.2.2 <i>Hodnocení následné nemožnosti plnění v případě Gabčíkovo-Nagymaros</i>	44
3.3 PODSTATNÁ ZMĚNA OKOLNOSTÍ (KLAUZULE REBUS SIC STANTIBUS)	45
3.3.1 <i>Koncepce podstatné změny okolností</i>	45
3.3.2 <i>Hodnocení podstatné změny okolností v případě Gabčíkovo-Nagymaros</i>	50
3.4 PODSTATNÉ PORUŠENÍ SMLOUVY	53
3.4.1 <i>Koncepce podstatného porušení smlouvy</i>	53
3.4.2 <i>Hodnocení podstatného porušení smlouvy v případě Gabčíkovo-Nagymaros</i>	57
3.5 VZNIK NOVÉ NORMY MEZINÁRODNÍHO PRÁVA	60
3.5.1 <i>Koncepce vzniku nové normy mezinárodního práva</i>	60
3.5.2 <i>Hodnocení vzniku nových environmentálních norem mezinárodního práva v případě Gabčíkovo-Nagymaros</i>	62
IV. HODNOCENÍ SPORU GABČÍKOVO-NAGYMAROS	65
ZÁVĚR	67
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	70
THE TERMINATION OF INTERNATIONAL TREATIES IN THE LIGHT OF THE JURISPRUDENCE OF THE ICJ (GABČÍKOVO-NAGYMAROS).....	73

ÚVOD

Smluvní právo, jako organická součást mezinárodního práva veřejného se zabývá procesem utváření smluv, podmínkami jejich vstupu v platnost, jejich dodržováním, aplikací a interpretací, jejich doplněním a změnou a konečně i jejich skončením nebo přerušením provádění. Problematice skončení smluv je v odborné literatuře věnováno všeobecně méně prostoru, než otázkám spojeným s jejich vznikem a existencí. Skončení je vnímáno spíše jako oblast okrajová, protože při něm díky skutečnosti, že si strany mají možnost jeho způsob dohodnout ve smlouvě samotné, zpravidla nedochází ke konfliktním situacím. Pokud však strany tento důležitý element opomenou do smlouvy zahrnout a následně mezi jimi nastane, ať už z jakéhokoli důvodu, rozpor ohledně dalšího osudu smlouvy, může to vést k výraznému zhoršení vztahů stran, ke ztrátě vzájemné důvěry a neochotě vyjednávat. Jelikož základním principem smluvního práva je, že vše se musí dít na základě shodné vůle stran, když se strany dohodnout nedokážou, je nezbytné určit obecně závazná pravidla, které poskytnou státům východisko ze zmíněné situace.

Předmětem této práce je analýza jednotlivých způsobů skončení mezinárodních smluv upravených smluvním právem, přičemž pozornost bude soustředěna na ty způsoby skončení, které svou povahou představují největší zásah jednak do principu stability smluv a na druhé straně také do smluvní autonomie stran, protože za určitých okolností umožňují skončení smlouvy i bez jejich souhlasu. Postup, jak v praxi dochází k aplikaci a interpretaci ustanovení upravujících některé důvody skončení smluv, bude demonstrován rozsudkem Mezinárodního soudního dvoru ve věci Gabčíkovo-Nagymaros, ve kterém byla ústředním právním problémem právě otázka skončení smlouvy ohledně výstavby společného vodního díla Československem a Maďarskem.

Práce v úvodní části popisuje a třídí způsoby skončení mezinárodních smluv podle základního kritéria, kterým je existence nebo neexistence vůle stran smluvní závazek ukončit. Následně se zabývá případem Gabčíkovo-Nagymaros, přičemž se věnuje jednak okolnostem vzniku sporu, dále jeho předložení Mezinárodnímu soudnímu dvoru a postupu soudu a stran při jeho řešení. Jelikož argumentace maďarské strany, kterou odůvodňuje skončení předmětné smlouvy, v podstatě kopíruje důvody skončení smluv vyjádřené ve Vídeňské úmluvě o smluvním právu, práce v poslední části

analyzuje některé z důvodů skončení smluv (jsou to: následná nemožnost plnění, podstatná změna okolností, podstatné porušení smlouvy a vznik nové normy mezinárodního práva), jejich vývoj, podmínky a omezení jejich uplatnění vždy ve spojení s hodnocením konkrétního argumentu Maďarska soudem jako důvodem ukončení smlouvy. Poslední část zahrnuje rovněž podkapitolu týkající se stavu nouze, který sice nepatří mezi instituty smluvního práva, ale s danou problematikou úzce souvisí. Mnoho dalšími důležitými aspekty případu Gabčíkovo-Nagymaros, které se však problematiky smluvního práva nedotýkají, se práce nezabývá.

V závěru je stručně shrnuto, jak soud o sporu rozhodl, jaký mělo jeho rozhodnutí dopad na smluvní právo resp. na aplikaci a interpretaci ustanovení Vídeňské úmluvy o skončení smluv a na faktické řešení sporu.

I. SKONČENÍ MEZINÁRODNÍCH SLUV

Mezinárodní smlouva, kterou lze obecně definovat jako ujednání dvou nebo více subjektů mezinárodního práva, které má z vůle těchto subjektů mezinárodněprávní účinky a řídí se mezinárodním právem,¹ se postupně stává hlavním instrumentem regulace mezinárodního právního života. Mezinárodní smlouvy vznikají prakticky ve všech oblastech vztahů mezi jednotlivými státy, ať už jde o vztahy ekonomické, politické, kulturní nebo jiné. Díky moderním technologiím, komunikaci a obchodu se státy staly vzájemně závislými více než kdykoliv předtím a také ochotnějšími přijímat pravidla pro řešení společných problémů v širším měřítku. Prostředkem k definici daných pravidel je zpravidla mezinárodní smlouva, výsledkem čehož se za posledních 140 let mezinárodní právo rozšířilo k nepoznání. V určitém smyslu lze také říci, že nahrazují obecné mezinárodní právo, a to formou kodifikačních smluv, dále jsou využívány i k řešení sporů ve formě kompromisů *ad hoc*.²

Již před vznikem mezinárodního právního řádu a mezinárodního práva veřejného jako ustáleného systému suverénní státy vstupovaly do vztahů, které byly nejčastěji regulovány právě smlouvami (typicky to byly mírové dohody). Státy tyto dohody dodržovali dobrovolně, zpravidla odvolávající se na „posvátnou povahu“ smluv nebo na závazek morální povahy. Postupně se závazek smlouvy dodržovat krystalizoval ve formě dnešní obecně uznávané zásady *pacta sunt servanda*, která je stěžejním principem mezinárodního smluvního práva a beze které by smlouva jako instrument vlastně ztratila veškerý svůj smysl. K zásadě *pacta sunt servanda* se organicky pojí jiná právní zásada, a to dodržování smlouvy v dobré víře.³

Zmíněné dvě zásady hrají svoji roli nejen za samotné existence smlouvy, čili při jejím provádění, aplikaci, implementaci, ale působí i v případě jejího skončení. Projevují se především v jednom ze základních principů, který se při skončení smluvních závazků uplatňuje a podle kterého smlouva nemůže - až na některé přísně stanovené výjimky - skončit z vůle pouze jedné strany aniž by tím byla vyvolána mezinárodněprávní odpovědnost této strany za porušení smluvního závazku. Pokud by

¹ Čepelka, Č., Šturma P.: *Mezinárodní právo veřejné*, Eurolex Bohemia, Praha 2003, str. 144

² Malanczuk, P., Akehurst, M.B.: *Akehurst's modern introduction to international law*, Routledge, London, 1997, str. 37

³ Degan, V.D.: *Sources of international law*, Martinus Nijhoff Publishers, La Haye, 1997, str. 395

bylo stranám umožněno jednostranně se vyvázat ze smluvního závazku, bylo by narušeno rovné postavení stran, konsensus, který mezi nimi při vytváření smlouvy vznikl by byl zavrhnut. Utrpěla by tím nejen poškozená strana, ale i mezinárodní komunita v tom smyslu, že by se narušila právní bezpečnost vztahů v mezinárodním prostředí.

Nezbytnou součástí mezinárodního smluvního práva jsou proto nejen pravidla, které se týkají procesu uzavírání mezinárodních smluv, jejich dodržování, provádění a interpretace, ale i pravidla týkající se neplatnosti, skončení nebo přerušení provádění smluv. Tento soubor pravidel má značně ustálenou povahu a můžeme bez pochybností tvrdit, že tvoří součást obecného mezinárodního práva. Je rovněž kodifikován ve Vídeňské úmluvě o smluvním právu, která byla podepsána ve Vídni dne 23. května 1969 a která vstoupila v platnost 27. ledna 1980 (dále jen "Vídeňská úmluva" nebo "Úmluva").⁴

Co se týče aplikovatelnosti této kodifikace v případech, jde-li o vztahy mezi nesignatářskými státy, nebo v případech jde-li o smluvní instrument, který vznikl mezi signatářskými státy před vstupem Vídeňské úmluvy v platnost, Mezinárodní soudní dvůr v Haagu (dále jen "MSD" nebo "Soud") v četných případech potvrdil, že většinu ustanovení Úmluvy považuje za kodifikaci pravidel již existujících v obecném mezinárodním právu a proto aplikaci ustanovení Úmluvy nelze vyloučit ani v případě, jde-li o výše zmíněné hypotézy.⁵

V této části svoji práci budu při popisování jednotlivých způsobů skončení mezinárodních smluv vycházet z páté části Vídeňské úmluvy, která obsahuje úpravu týkající se neplatnosti, skončení a přerušení provádění smluv. Některými způsoby skončení, které nejsou pro předmět této práce zvláště významné (jako např. zmenšení počtu stran mnohostranné smlouvy pod počet nutný pro její vstup v platnost, přerušení

⁴ Pro Československo vstoupila Vídeňská úmluva v platnost dne 28. srpna 1987. Oficiální český překlad Úmluvy byl vyhlášen jako vyhláška č. 15/1988 Sb. ministra zahraničních věcí

⁵ V rozsudku týkajícího se Namíbie z roku 1971 (I.C.J. Reports 1971, odstavec 95) se vyslovil MSD následovně: "*Pravidla stanovená Vídeňskou úmluvou o smluvním právu týkající se skončení smluvního vztahu v důsledku podstatného porušení smlouvy (adoptováno bez minoritního vota) mohou být v mnoha aspektech považována za kodifikaci existujícího obyčejového práva v této oblasti.*" V rozsudku ve věci Gabčíkovo-Nagymaros z roku 1997 (I.C.J. Reports 1997, odstavec 46) soud uvádí: "*Soud se nemusí podrobně zabývat otázkou aplikovatelnosti Vídeňské úmluvy z roku 1969 o smluvním právu. Musí zohlednit jenom skutečnost, že měl již několik příležitostí konstatovat, že některá pravidla uvedená v této úmluvě možno považovat za kodifikaci existujícího obyčejového práva. Soud je toho názoru, že tohle se v mnoha směrech týče ustanovení Vídeňské úmluvy o skončení a pozastavení platnosti smluv stanovených v člancích. 60 – 62 (...).*"

diplomatických nebo konzulárních styků, atd.) se nebudu zabývat. Následující třídění způsobů skončení smluv se zakládá jednak na kategoriích uvedených v publikaci Nguyen, Daillier, Pellet: *Droit international public* a zároveň na třídění v publikaci Degan, V.D.: *Sources of International Law*.

1.1 Skončení a přerušování provádění smluv z vůle stran

Vídeňská úmluva se v souvislosti se skončením mezinárodních smluv zabývá jednak skončením smluv a na druhé straně přerušování jejich provádění, které však úzce spojuje. Jedním z charakteristických znaků skončení smlouvy je přitom čistě negativní dopad skončení na právní vztah stran. Práva a povinnosti subjektů právního vztahu nejsou nahrazena novými, jak k tomu dochází například v případě modifikace celé smlouvy nebo některých jejích ustanovení, nýbrž právní vztah mezi stranami vyhasíná. Vídeňská úmluva vyjadřuje následky skončení smlouvy v článku 70 následovně:

„Pokud smlouva nestanoví jinak nebo se strany nedohodnou jinak, zánik smlouvy podle jejích ustanovení nebo v souladu s touto úmluvou:

a) zprošťuje strany povinnosti pokračovat v plnění smlouvy; (...)“

Zároveň však Úmluva hned v bodě b) dodává, že práva a závazky stran nezanikají bezvýhradně. Strany jsou nadále povinny plnit závazky, které jim vznikly při provádění smlouvy, a to od okamžiku její účinnosti až do okamžiku jejího skončení. Je to logický následek skončení smlouvy s účinky *ex nunc*, protože účinky, které smlouva za své existence vytvářela nemohou být jejím skončením úplně anulovány. Do budoucna však zanikající smlouva již není schopna vytvářet žádné právní účinky. Zaniká jako instrument a současně i jako právní norma.⁶ Právě toto definitivní vyhasnutí instrumentu odlišuje skončení smlouvy od pouhého přerušování jejího provádění. V případě přerušování provádění smlouva jako instrument nadále přetrvává, ale normy které obsahuje jsou dočasně neefektivní. Normy ožijí a navrátí se do právního života v momentě kdy bude ukončeno přerušování provádění smlouvy, protože smlouva samotná

⁶ Nguyen Quoc, D., Daillier, P., Pellet, A.: *Droit international public*, LGDJ, Paris, 6ème édition, 1999, str. 303

nezaniká⁷. Vídeňská úmluva vyjadřuje tuto koncepci v článku 72 tak, že „přerušeni zprošťuje strany právního vztahu plnit smlouvu ve svých vzájemných vztazích po dobu přerušeni“, jinak se však „nedotýká právních vztahů vzniklých ze smlouvy mezi stranami“. Dále stanoví, že „po dobu přerušeni provádění se musí strany zdržet veškerého jednání, které by mohlo zabránit dalšímu provádění smlouvy“.

1.1.1 POČÁTEČNÍ VŮLE STRAN

Nejméně problematický způsob, kterým může smlouva skončit je nepochybně dán, když samotný text smlouvy obsahuje již od počátku ustanovení, které se vztahuje k jejímu vlastnímu skončení nebo přerušeni provádění. Mezinárodní právo neukládá smluvním stranám žádná omezení co se týče podmínek, za kterých mohou skončit smlouvy jimi uzavřené.⁸ Proto závisí pouze na vůli smluvních stran, jak upraví možnost skončení smlouvy nebo přerušeni jejího provádění. V tomto případě je eventuální spor stran omezen na otázky ohledně interpretace klauzule upravující skončení smlouvy. Výše zmíněný způsob skončení smluv upravuje písmeno a) článku 54 Vídeňské úmluvy:

„Zánik smlouvy nebo odstoupení některé strany od ní může nastat:

a) v souladu s ustanovením smlouvy; nebo

b) kdykoliv se souhlasem všech stran po poradě s ostatními smluvními státy.“

Článek 54 tedy připouští, aby si strany ve smlouvě sjednali dobu trvání nebo způsob skončení smlouvy již při jejím uzavírání, naznačuje však i jiný způsob skončení, a to následní dohodou stran v kterýkoliv časový okamžik po vstupu smlouvy v platnost (písmeno b) článku 54). Způsob skončení uveden pod písmenem b) bude projednán v bodě 1.1.2.

Některé smlouvy se uzavírají na dobu neomezenou (např. Moskevská úmluva z roku 1963 o částečném zákazu nukleárních testů, čl. IV, odstavec 1)⁹, jiné na dobu neurčitou, další pak obsahují doložky omezující jejich časovou platnost. Co se týče

⁷ opak. cit. Nguyen, Daillier, Pellet, str. 303

⁸ Degan, str. 455

⁹ opak. cit. Nguyen, Daillier Pellet, str. 304

konkrétní formulace těchto doložek, můžou nabýt různé formy. Může jít například o uplynutí určitého časového úseku, zpravidla vyjádřeného v letech (od 1 do 99), existují však i případy kde je trvání smlouvy omezeno přesným datem (např. Smlouva o Panamském průplavu ze 7. září 1977, jejíž trvání bylo omezeno do 31. prosince 1999)¹⁰. V některých případech může smlouva předvídat časově omezené trvání, s možností smlouvu prodloužit vždy na další předem určený časový úsek, jak tomu bylo například v případě Varšavské smlouvy – původní trvání smlouvy bylo omezeno na dvacet let, s možností její obnovení na dalších deset let. Některé smlouvy obsahují ustanovení vztahující se k jejich skončení v podobě rozvazovací podmínky (*clause résolutoire*), tedy vážou skončení smluvního vztahu na uskutečnění stranami předem očekávané události. Může jít například o uzavření smlouvy nové, které strany v budoucnu předpokládají. Kromě rozvazovací podmínky lze vyjádřit možnost skončení smlouvy také pomocí výpovědního, resp. denonsiačního ustanovení (*clause de dénonciation et de retrait*). Je to ustanovení, které umožňuje smluvní straně za určitých podmínek skončit smlouvu jednostranným právním úkonem – výpovědí, a tak se zprostit svých smluvních závazků. V případě bilaterálních smluv tento způsob skončení znamená zánik smlouvy samotné. V praxi však jde o ustanovení, které se využívá především v případě mnohostranných úmluv (např. Evropská úmluva o lidských právech, Úmluva o mořském právu, Evropská sociální charta)¹¹. Vzhledem k tomu že denonsiaci umožňuje smlouva samotná, takový jednostranný právní úkon neznamená svévolné vyvázání se ze smluvních závazků. Tím spíše, že chce-li stát využít možnosti dané výpovědní klauzulí, musí splnit podmínky, které smlouva pro tento případ stanoví. Jde tedy o právně regulované skončení smlouvy. Nevzniká proto ani spor, ani odpovědnostní vztah z důvodu porušení smluvních závazků.¹² Smlouva může dále obsahovat přerušovací klauzuli (*clause suspensive*), která za splnění určitých podmínek dovoluje přerušování provádění smlouvy jako celku (což je však v praxi neobvyklé) nebo jen některých jejích ustanovení (toto řešení se hojně užívá, především u smluv hospodářských).¹³ Doložky výše zmíněného charakteru znamenají pro kontrahující stát určitou formu garance, že v případě hospodářských nebo jiných potíží nebude nucen vykonávat závazky

¹⁰ opak. cit. Nguyen, Daillier, Pellet, str. 304

¹¹ opak. cit. Nguyen, Daillier, Pellet, str. 305

¹² opak. cit. Nguyen, Daillier, Pellet, str. 305

¹³ opak. cit. Nguyen, Daillier, Pellet, str. 305

stanovené smlouvou na úkor svých zájmů. Derogační klauzule způsobující zánik smlouvy s definitivními účinky však do této kategorie nepatří.

Kromě výše popsaného způsobu skončení smlouvy na základě jejího explicitního ustanovení je dána i další možnost jak smlouvu skončit v důsledku počátečné vůle stran. Je tomu tak proto, že co se týče vyjádření vůle, nemusí být výslovné. Vídeňská úmluva připouští, že smlouva nemusí obsahovat explicitní ustanovení o svém zániku, výpovědi nebo odstoupení od ní; úmysl stran skončení smlouvy umožnit může z dokumentu nebo ze samotného jednání stran vyplývat i implicitně. Podle článku 56 Úmluvy:

„Smlouvu, která neobsahuje ustanovení o svém zániku a která nepředvídá, že může být vypovězena, nebo že od ní může být odstoupeno, není možno vypovědět nebo od ní odstoupit, ledaže:

- a) je potvrzeno, že bylo úmyslem stran připustit možnost výpovědi nebo odstoupení; nebo*
- b) právo smlouvu vypovědět nebo od ní odstoupit lze vyvodit z povahy smlouvy.“*

Nejjednodušším příkladem mohou být smlouvy, které předpokládají určité, přesně ohraničené plnění, jako například cese určitého území, závazek k peněžitému plnění atd. Splněním konkrétního závazku určeného smlouvou se její účinek vyčerpá a dále se již neobnovuje. Proto lze konstatovat, že navzdory mlčení Vídeňské úmluvy obsahují smlouvy tohoto typu implicitní klauzuli vyplývající z jejich povahy samotné, obsah které lze vyjádřit tak, že splnění závazku automaticky způsobuje i skončení smlouvy samotné.¹⁴

Jako více problematický se jeví případ jednostranného vypovězení smlouvy nebo odstoupení od ní v případě, že tato možnost není umožněna explicitní doložkou, nicméně strana se dovolává skutečnosti, že taková možnost je ve smlouvě implicitně obsažena. Řešení takových situací třeba pečlivě zvážit. Na jedné straně, pokud připustíme, že možnost vypovězení smlouvy je implicitně obsažena ve všech smlouvách a dovolíme aby se strany jednostranně zprostili svých smluvních závazků, bude narušen princip *pacta sunt servanda*; na druhé straně státy, stejně jako jedinci, se nemohou

¹⁴ opak. cit. Nguyen, Daillier, Pellet, str. 306

zavazovat „na věčnost“. Odpověď na otázku zda všechny mezinárodní smlouvy obsahují implicitní výpovědní klauzuli najdeme někde na půl cestě.

Mezinárodní precedenty v podobných záležitostech jsou konstantní již od konce 19. století a kategoricky odmítají možnost jednostranného vyvázání se ze smluvních závazků když smlouva o této možnosti mlčí. Dikce Vídeňské úmluvy v první části článku 56 v podstatě potvrzuje, že pokud smlouva o výpovědi mlčí, je výpověď nepřípustná. Článek 56 *in fine* třeba proto chápat jen jako velmi omezenou výjimku, která umožňuje dovolávat se implicitní výpovědní klauzule pouze ve dvou případech. Jednak je-li nepochybně potvrzen počátečný úmysl stran jednostrannou výpověď umožnit, a dále vyplývá-li možnost takové výpovědi z povahy smlouvy (např. z povahy spojeneckých smluv lze vyvodit, že obsahují implicitní výpovědní klauzuli). Z přípravních prací Komise pro mezinárodní právo a z praxe však vyplývá, že pokud je existence implicitních výpovědních klauzulí a klauzulí o odstoupení přípustná, jde spíše o případy příležitostní, nežli o přesvědčení o existenci obyčejového pravidla mezinárodního práva.¹⁵

1.1.2 NÁSLEDNÁ VŮLE STRAN

Strany se mohou kdykoliv za trvání smlouvy dohodnout na jejím skončení nebo modifikaci (viz písmeno b) článku 54 Vídeňské úmluvy citované výše), a to bez ohledu na obsah ustanovení týkajících se trvání, skončení nebo modifikace, které jsou ve smlouvě obsaženy. Tato možnost je jedním z projevů smluvní volnosti stran; státy jakožto suverénní subjekty mezinárodního práva jsou *domini negotii*, "pány smlouvy", která slouží primárně k realizaci jejich hospodářských, politických nebo jiných cílů. V případě že přínosy smlouvy vnímají jako nedostatečné a proto pozbývají motivaci být jí nadále vázány, mají možnost takovou smlouvu na základě vzájemné dohody ukončit definitivně nebo změnit závazky z ní plynoucí.

Původní smlouva může zaniknout explicitním vyjádřením vůle stran, které se projeví uzavřením smlouvy nové. Cílem nového instrumentu v některých, ne příliš početných případech je pouhá derogace smlouvy předcházející, nejčastěji však nový dokument obsahuje částečnou nebo úplnou změnu původního smluvního režimu, s tím

¹⁵ opak. cit. Nguyen, Daillier, Pellet, str. 307

že výslovně deroguje smlouvu předcházející nebo její část, jejíž obsah v podstatě nahrazuje. Na článek 54 Vídeňské úmluvy, upravující zánik smlouvy se souhlasem stran navazuje článek 57, který stanovuje analogický postup při přerušení provádění smlouvy s některými rozdíly týkajícími se multilaterálních smluv, které upravuje článek 58.

Jinou možností je, že strany uzavřou novou smlouvu, která má stejný předmět jako ta předcházející a zároveň obsahuje ustanovení inkompatibilní s ustanoveními smlouvy původní. V porovnání s výše popisovanou situací v tomto případě chybí výslovné vyjádření stran o tom, že nová smlouva nahrazuje v kolidujících ustaveních smlouvu předcházející. Strany tedy způsobí zánik ustanovení původní smlouvy konkludentně. Vídeňská úmluva ve svém článku 54 b) nečiní rozdíl mezi těmito dvěma způsoby derogace smlouvy (explicitním a implicitním), druhou alternativou se však zabývá článek 59:

„1. Smlouva se považuje za zaniklou jestliže všechny její strany uzavřou pozdější smlouvu o též předmětu, a:

a) z pozdější smlouvy vyplývá nebo je jinak potvrzeno, že úmyslem stran bylo upravit daný předmět touto smlouvou; nebo

b) ustanovení pozdější smlouvy jsou natolik neslučitelná s ustanoveními smlouvy dřívější, že není možné provádět obě smlouvy současně.“

1.2 Skončení a přerušení provádění smluv pro okolnosti smlouvou nepředvídané

Z hlediska smluvního práva můžeme na teoretické úrovni rozdělit důvody skončení smluv do čtyř kategorií: z objektivních důvodů specifikovaných samotnou smlouvou; z objektivních důvodů které ustanovení smlouvy nedefinují; souhlasným jednáním stran; a jednáním pouze jedné strany.¹⁶ V předešlé části této práce jsem se zabývala způsoby skončení smluv v případech kdy byl ohledně skončení smluvního vztahu dán konsensus stran (skončení smlouvy z objektivních důvodů specifikovaných

¹⁶ Fitzmaurice, M.: *The Gabcikovo-Nagymaros Case: The Law of Treaties*, LJIL, vol. 11, 1998, no. 3, str. 330

smlouvou – viz bod 1.1.1, souhlasné jednání stran – viz bod 1.1.2). V tomto kontextu byla vlastně jediným důvodem zániku smlouvy vůle stran, přičemž nezáleželo na tom, jestli se jednalo o vůli počátečnou, následnou, vyjádřenou explicitně nebo vyplývající ze smlouvy nebo z jednání stran pouze implicitně. V této části se budu věnovat problematice odlišné, protože konsensus stran v níže projednávaných případech skončení nebo přerušení provádění smlouvy chybí (skončení z objektivních důvodů, které smlouva nedefinuje – viz bod 1.2.2, jednání pouze jedné ze stran – viz bod 1.2.1). V těchto situacích se zpravidla jedná o faktický stav nebo jednostranný úkon jedné ze stran, který způsobí vyvázání se ze smluvního vztahu strany proti vůli jejího smluvního partnera. Jelikož jednostranné vyvolání zániku smlouvy výrazně narušuje právní jistotu v mezinárodních vztazích a je ve skutečnosti popřením, protipólem principu *pacta sunt servanda*, strana se k takovému řešení může uchýlit (bez toho aby svým jednáním vyvolala odpovědnostní vztah za porušení mezinárodněprávního závazku) pouze za výjimečných okolností, které se v mezinárodním právu vyvíjeli postupně a které jsou dnes kodifikovány ve Vídeňské úmluvě jako důvody zániku smluv a přerušení jejich provádění.

Jak bylo již uvedeno výše, některé okolnosti, které Vídeňská úmluva upravuje jako důvody skončení nebo přerušení provádění smluv jsou spojené s chováním stran, některé jsou zase na chování stran zcela nezávislé (objektivní). I když však mluvíme o okolnostech závislých na chování stran, původním cílem tohoto chování v konkrétních případech nikdy není vyvolání skončení nebo přerušení provádění smlouvy. V tomto smyslu jde proto o režim objektivní, upravený právními pravidly.¹⁷ Vídeňská úmluva, vedle toho že tyto důvody kvalifikuje, rovněž vytváří procesní pravidla a systém řešení sporů v těchto případy.

1.2.1 OKOLNOSTI ZÁVISLÉ NA CHOVÁNÍ STRAN

Jedním z nejcitlivějších problémů v oblasti skončení mezinárodních smluv je skončení anebo přerušení provádění smlouvy z důvodu jejího porušení jednou stranou. Jde tu o situaci kdy strana (v případě mnohostranných smluv to může být i více stran) přestane vykonávat své závazky vyplývající ze smlouvy. Za těchto okolností by bylo

¹⁷ opak. cit. Nguyen, Daillier, Pellet, str. 309

nespravedlivé, kdyby poškozená strana neměla žádnou možnost proti vzniklé nerovnováze brojit nápravními prostředky. Jaký nápravní prostředek zvolí bude záležet zcela na jejich konkrétních zájmech. Protože porušení smlouvy ještě nemusí mít nutně za následek ztrátu zájmu poškozené strany na dalším plnění, tato se může rozhodnout pro udržení smluvního vztahu a přinutit stranu, která smlouvu neplní k jejímu dodržování, ať už cestou vyjednávání nebo legitimními represáliemi.¹⁸ Skončení smlouvy v důsledku jejího porušení přichází proto v úvahu nejčastěji jen jako poslední alternativa, kterou poškozená strana považuje pro neúspěch jiných prostředků jediným schůdným řešením.

Nicméně lze konstatovat, že pokud jde o porušení smlouvy, v praxi není ojedinělé, že se strana pro kterou se smlouva stala nepotřebnou a vnímá ji spíš jako překážku nežli nástroj k plnění svých cílů, snaží jednostranně vyvázat ze smluvního vztahu odvolávajíc se pouze na imaginární nebo nepodstatné porušení smlouvy.¹⁹ Vídeňská úmluva je proto opatrná a připouští, aby se poškozená strana dovolávala porušení smlouvy jako důvodu jejího skončení nebo přerušování provádění pouze v nejzávažnějších případech, tedy podle dikce článku 60 Úmluvy tehdy, jde-li o její podstatné porušení:

„1. Podstatné porušení dvoustranné smlouvy jednou ze stran opravňuje druhou stranu, aby se dovolávala porušení jako důvodu pro skončení smlouvy nebo pro přerušování jejího provádění zcela nebo zčásti.

(...)

3. Pro účely tohoto článku podstatné porušení smlouvy spočívá:

a) v takovém odmítnutí smlouvy, jaké tato úmluva nedovoluje; nebo

b) v porušení ustanovení, které je podstatné pro plnění účelu a předmětu smlouvy.“

V odstavci 1 článku 60 je zakotveno důležité pravidlo, podle kterého se poškozená strana musí k dosažení skončení smlouvy z důvodu jejího podstatného porušení dovolávat. Smlouvu tudíž nelze považovat automaticky za skončenou pouze proto, že byla jednou ze stran porušena. Právním následkem podstatného porušení smlouvy je tedy pouze možnost poškozené strany vyvolat řízení o skončení smlouvy v souladu s

¹⁸ opak. cit. Degan, str. 471

¹⁹ opak. cit. Nguyen, Daillier, Pellet, str. 310

článkem 65 Vídeňské úmluvy, následkem není samotné skončení smlouvy jako právní normy.²⁰ Kromě výše uvedeného článek 60 v odstavci 3 alespoň rámcově popisuje co má být považováno za podstatné porušení smlouvy. Definice podstatného porušení smlouvy je však natolik široká a abstraktní, že bude vždy věcí interpretace soudu nebo jiného rozhodčího orgánu, aby rozhodl, zda takové porušení strana svým chováním způsobila, nebo nikoliv. Článek 60 kromě toho obsahuje i dvě výjimky, kdy se porušení smlouvy dovolávat nelze: je tomu tak v případě když strana hodlá vyvolat zánik ustanovení, které smlouva obsahuje přesně pro případ porušení smlouvy a dále v případě ustanovení týkajících se ochrany lidské osobnosti obsažených ve smlouvách humanitární povahy.²¹

Další okolností mající původ v jednání stran, která může vyvolat skončení smlouvy, je mezinárodní ozbrojený konflikt. Co se týče bilaterálních smluv, ozbrojený konflikt mezi stranami způsobuje jejich zánik.²² Nejde pouze o přerušení provádění dotčené smlouvy, nýbrž o její definitivní skončení. Multilaterální smlouvy naproti tomu nekončí. Mezi válčícími stranami dochází k přerušení provádění smlouvy, mezi ostatními stranami zůstávají v platnosti. Zvláštní režim pak mají smlouvy, kterých účelem je vytvoření objektivního stavu (např. smlouva o cesi území nebo o vyznačení hranic), protože tyto nejsou ozbrojeným konfliktem dotčeny. Stejně tak zůstávají v platnosti i bilaterální nebo mnohostranné úmluvy, kterých předmětem je právě chování států v ozbrojených konfliktech (např. zacházení s válečnými zajatci, zákaz používání určitých zbraní atd.). v této souvislosti stojí za zmínku, že Vídeňská úmluva se mezinárodním ozbrojeným konfliktem jako důvodem skončení nebo přerušení provádění smluv nezabývá. Komise pro mezinárodní právo mlčení Vídeňské úmluvy ve věci odůvodnila s poukazem na skutečnost, že vznik ozbrojeného konfliktu mezi státy v současném mezinárodním právu považuje za zcela abnormální jev, a proto by dle jejího názoru pravidla vztahující se k právním následkům takového konfliktu neměla tvořit součást obecných pravidel aplikovaných v běžných vztazích mezi státy.²³

Třetí okolností závislou na jednání stran a způsobitou vyvolat zánik smlouvy je obyčej, který mezi subjekty mezinárodního práva vzniká následně, po vstoupení určité

²⁰ opak. cit. Nguyen, Daillier, Pellet, str. 311

²¹ opak. cit. Nguyen, Daillier, Pellet, str. 311

²² opak. cit. Nguyen, Daillier, Pellet, str. 304

²³ opak. cit. Degan, str. 465

smlouvy v platnost. Vznik nového obyčejového pravidla může mít vliv na změnu některých ustanovení dané smlouvy nebo způsobit jejich zánik. V případě že je nový obyčej zcela nekompatibilní s původní smlouvou, dochází ke skončení smlouvy jejím vyjitím z užívání (tzv. *desuetude*). Vyplývá to ze skutečnosti, že jednotlivé prameny mezinárodního práva nejsou hierarchizovány, vyznačují se stejnou právní silou, smlouva tedy není hierarchicky podřízena obyčeji, ani naopak. Na danou situaci lze tedy uplatnit obecnou právní zásadu *lex posterior derogat priori*. K vyjití z užívání smlouvy, která se dostala do rozporu s nově vzniklým obyčejem dochází automaticky, není zapotřebí dovolávat se ho, jak tomu je v případě podstatného porušení smlouvy.²⁴

1.2.2 OKOLNOSTI NEZÁVISLÉ NA CHOVÁNÍ STRAN

Typickým příkladem skončení smlouvy v následku okolností nezávislých na jednání stran je následná nemožnost plnění. V tomto případě dochází ke vzniku faktické situace, kterou strany nemohou - ať už svým pozitivním nebo negativním chováním - vůbec ovlivnit, která je zcela nezávislá na jejich vůli a která činí plnění závazků plynoucích ze smlouvy objektivně nemožným. Podle článku 61 Vídeňské úmluvy:

„1. Strana se může dovolávat nemožnosti plnění smlouvy jako důvodu pro její skončení nebo odstoupení od ní, jestliže tato nemožnost vyplývá z trvalé ztráty nebo zničení předmětu nezbytného pro provádění smlouvy. Je-li nemožnost dočasná, je možno se jí dovolávat pouze jako důvodu pro přerušování provádění smlouvy.“

Úmluva chápe nezvratitelnost situace jako podmínku pro dovolání se nemožnosti plnění. Předmět smlouvy musí být nezvratitelně a definitivně zničen (např. vyschnutí řeky, zničení přehrad, vytvoření celní unie které způsobí zánik samostatných celních režimů členských států), až potom je straně umožněno, aby se vyvázala se svých smluvních závazků. V žádném případě však toho nemůže dosáhnout jednostranně. Stejně jako v případě podstatného porušení smlouvy (viz bod 1.2.1), ani tady nepůjde o automatický zánik smlouvy, strana se nemožnosti plnění musí dovolat. Pokud by šlo jen o situaci dočasnou, smlouva nezaniká, pouze se pozastaví její provádění na dobu trvání

²⁴ opak. cit. Nguyen, Daillier, Pellet, str. 313

nemožnosti plnění (ovšem také jen v případě že se toho bude strana dovolávat).²⁵ V odstavci 2 téhož článku Úmluva pamatuje na omezení práva dovolávat se nemožnosti plnění, a to pro případ že nemožnost způsobila strana samotná svým jednáním. Jde tu především o hypotézu, když strana poruší závazek vyplývající ze smlouvy nebo jiný mezinárodní závazek který převzala vůči druhé straně smlouvy. Úmluva výše popsaným ustanovením předchází případům, kdy by státu ke způsobení zániku nechtěného instrumentu stačilo svým chováním vyvolat stav, kdy by došlo k nemožnosti smlouvu plnit, následně se této nemožnosti plnění dovolat, a tím dosáhnout jeho skončení.

Podstatná změna okolností jako důvod k revizi, přerušení provádění nebo skončení smlouvy v doktríně po dlouhou dobu vyvolávala značné kontroverze.²⁶ Dnes už není v mezinárodním právu zpochybňováno, že změna okolností v porovnání se stavem věcí v době kdy byla smlouva uzavřena je sto způsobit její skončení nebo přerušení provádění. Toto řešení je přijímáno jak doktrínou, tak praxí, a rovněž potvrzeno článkem 62 Vídeňské úmluvy:²⁷

„Podstatné zmeny okolností, ktorá nastala se zretelem na okolnosti existující v době uzavření smlouvy a která předtím nebyla stranami předvídána, se nelze dovolávat jako důvodu pro zánik smlouvy nebo pro odstoupení od ní, ledaže:

- a) existence těchto okolností tvořila podstatný základ souhlasu stran s tím, že budou smlouvou vázány, a*
- b) tato změna okolností mění rozsah závazků, které mají být podle smlouvy ještě plněny.“*

Vzhledem k tomu, že připuštění skončení smlouvy z důvodu podstatné změny okolností je vážným zásahem do stability právních poměrů stran, jsou rovněž podmínky formulované Vídeňskou úmluvou, za kterých je vyvolání takového skončení státům dovoleno, velmi přísné. Změna okolností musí být především podstatná, což hypoteticky znamená, že pokud by byly při uzavírání smlouvy existovaly okolnosti jiné, smlouva samotná by vůbec nevznikla resp. vznikla by v jiné podobě. Dané okolnosti jsou základním předpokladem souhlasu stran, bez nich by mezi jimi nedošlo ke konsensu. Splnění první podmínky uvedené pod písmenem a) článku 62 však samotné

²⁵ opak. cit. Nguyen, Daillier, Pellet, str. 314

²⁶ opak. cit. Degan, str. 459

²⁷ opak. cit. Nguyen, Daillier, Pellet, str. 314

ještě k vyvolání skončení smlouvy nestačí, protože změna okolností musí kumulativně splňovat i další podmínku: v jejím důsledku se musí radikálně změnit obsah závazku tak, že plnění původního závazku se stává nákladnějším, složitějším, pro účastníka smlouvy méně únosným. Až potom je možné, aby se strana úspěšně dovolala skončení smlouvy. Z procedurálního aspektu lze pak ještě dodat, že Vídeňská úmluva vylučuje, aby strany ukončili smluvní vztah odvolávající se na podstatnou změnu okolností s okamžitou platností. V souladu s mechanismem, který Úmluva předvídá, má strana, která chce smluvní poměr ukončit, notifikovat svého partnera, přičemž samotné ukončení smlouvy připadá v úvahu pouze po uplynutí tříměsíční lhůty od této notifikace (článek 65 Úmluvy). Uvedená lhůta má sloužit k umožnění vyjednávání stran, aby bylo dosaženo smírného řešení vzniklé situace na základě jejich dohody.

Co se týče praxe, státy se velmi často dovolávají podstatné změny okolností s cílem zprostit se svých smluvních povinností. Historie poskytuje mnoho známých příkladů, například zpochybnění Versailleského diktátu Německem mezi dvěma světovými válkami, odstoupení Francie od smlouvy NATO v roce 1966, a četné jiné.²⁸ Druhá strana se zpravidla snaží vyvracet podloženost tvrzení o podstatnosti změny. Jedna z možností, jak tento konflikt vyřešit, je předložit případ mezinárodnímu tribunálu. Není to však povinností států, je to pouze fakultativní řešení. V tomto kontextu je zajímavé poznamenat, že posuzování podstatné změny okolností je zpravidla velmi přísné, což dokazuje i skutečnost, že neexistuje ani jedno rozhodnutí mezinárodního soudu nebo jiného arbitrážního orgánu ve věci, které by bylo shledalo, že všechny podmínky pro uplatnění důvodu podstatné změny okolností byly splněny současně.²⁹

Posledním případem, kdy smlouva může skončit v důsledku okolností nezávislých na vůli stran je vznik nové imperativní normy mezinárodního práva. Když se ustanovení smlouvy dostávají do rozporu s imperativní normou, musí zákonitě dojít k neplatnosti smlouvy nebo pouze těch jejích ustanovení, které imperativní normě odporují. Pokud imperativní normě odporuje smlouva celá, dochází k jejímu zániku, pokud jen některá její ustanovení, neplatnými se stávají pouze tyto ustanovení. Tento způsob skončení smluv nebo přerušování jejich provádění upravuje článek 64 Vídeňské úmluvy:

²⁸ opak.cit. Nguyen, Daillier, Pellet, str. 315

²⁹ opak.cit. Nguyen, Daillier, Pellet, str. 315

„Vznikne-li nová imperativní norma obecného mezinárodního práva, každá smlouva, která je v rozporu s touto normou, se stane neplatnou a zanikne.“

Vzhledem k tomu, že vznik těchto norem je zpravidla výsledkem dlouhodobého procesu, činí v této oblasti často těžkosti určení přesného časového okamžiku jejich vzniku jako pravidla pozitivního práva. Předtím jako jsou mezinárodní komunitou uznány za imperativní normu, a následně kodifikovány, se mohou nejdříve objevit například ve formě doporučení, nebo jiných nezávazných pravidel.³⁰

³⁰ opak. cit. Nguyen, Daillier, Pellet, str. 317

II. SPOR GABČÍKOVU-NAGYMAROS

Případ vodního díla Gabčíkovo-Nagymaros je notoricky známým sporem, a to nejen v kruzích odborných, ale i v okruhu širší veřejnosti. Spor týkající se projektu Gabčíkovo-Nagymaros mezi Maďarskou republikou a Slovenskem přitom lze snadno považovat za jeden z nejdůležitějších případů, které se v poslední době dostaly před Mezinárodní soudní dvůr.³¹ Podstatou sporu ve skutečnosti nespočívala v tak intenzivně zviditelňované otázce ochrany životního prostředí (i když tato problematika nepochybně také hrála ústřední roli a od jádra sporu se úspěšně celkem oddělit nedá). Případ se dotýkal četných velmi důležitých otázek mezinárodního práva, z kterých mnohé nebyly v judikatuře Soudu ještě adresovány.³²

Hlavní otázky, na které se soud v rozsudku Gabčíkovo-Nagymaros soustředí se dotýkají především oblasti smluvního práva. Rozsudek se podrobně zabývá takovými otázkami smluvního práva, jako je například jednostranné přerušování plnění nebo upuštění od plnění závazku vyplývajícího z platné smlouvy; jednostranné ukončení smlouvy; aplikovatelnost Vídeňské úmluvy o smluvním právu na mezinárodní smluvní vztahy; interpretace článků 60 a 62 Vídeňské úmluvy (podstatné porušení smlouvy, následná nemožnost plnění, podstatná změna okolností); princip přibližné aplikace smluv a princip *pacta sunt servanda*.³³ Spor je v odborné literatuře jedním z nejčastěji zmiňovaných sporů v oblasti smluvního práva, konkrétně co se týče problematiky skončení mezinárodních smluv. Je to pochopitelné, a to z toho důvodu, že se dotýká skoro všech problematických aspektů skončení mezinárodních smluv, čímž se stává ideálním vodítkem při interpretaci právních norem upravujících skončení smluv popsaných v předcházející kapitole (viz způsoby skončení smluv popsané v kapitole 1.2).

V této kapitole se budu podrobně zabývat analýzou rozsudku, a to nejdříve okolnostmi které vedly ke vzniku sporu, následně pak cestou která strany dovedla před Mezinárodní soudní dvůr v Haagu (dále jen „MSD“ anebo „Soud“), průběhem řízení před Soudem, otázkami které strany Soudu kladli a jak Soud o těchto otázkách rozhodl. Samostatnou částí této kapitoly bude rovněž rozbor argumentů stran relevantních pro

³¹ Okowa, P.N.: *Case Concerning the Gabcikovo-Nagymaros Project*, ICLQ, vol. 47, 1998, str. 688

³² opak. cit. Okowa, str. 688

³³ opak. cit. Fitzmaurice, str. 321

předmět této práce, a to především argumentů maďarské strany, kterými se snažila podložit tvrzení, že smlouva o výstavbě vodních děl skončila v důsledku jejího vypovězení jednostranným právním úkonem ze strany Maďarska.

2.1 Projekt Gabčíkovo-Nagymaros

Myšlenka vybudování soustavy vodních děl na Dunaji s cílem využití řeky na plavební účely a současně na výrobu elektrické energie vznikla již v první polovině dvacátého století. Značný pokrok směrem k realizaci však nastal pouze v průběhu padesátých-šedesátých let, kdy byly poprvé vypracovány plány soustavy vodních děl a kdy vládní komise Československa a Maďarské republiky uzavřely dohodu o vytvoření společného investičního programu. Cílem investice samotné byla jednak produkce elektrické energie, ale i rozvoj plavby na Dunaji a protipovodňová ochrana.

Projekt výstavby vodních děl v daném regionu schválily vlády obou zemí v únoru 1974. V zářetí následovalo vypracování smlouvy o společném vybudování a provozování soustavy vodních děl ("Smlouva mezi Československou socialistickou republikou a Maďarskou lidovou republikou o výstavbě a provozování Soustavy vodních děl Gabčíkovo-Nagymaros")³⁴, kterou Československo a Maďarsko podepsaly 16. září 1977 (dále jen „Smlouva z roku 1977“ nebo "Smlouva") a která vstoupila v platnost 30. června 1978.

V podstatné části dotčeného regionu je hranice mezi dvěma státy (Maďarskem a Slovenskem) tvořena hlavním tokem Dunaje. Čunovo leží na pravém břehu Dunaje a Gabčíkovo níže po toku řeky na levém, přičemž obě obce tvoří součást slovenského území. Ještě níže po toku řeky, po spojení různých ramen s hlavním tokem, vstupuje Dunaj na maďarské území. Nagymaros se nachází v úzkém údolí v záhybu tvořeném Dunajem, předtím jako se řeka obrací na jih a vytváří říční ostrov značné rozlohy (ostrov Szentendre), pod kterým dosáhne Budapešti.³⁵

Vodní díla měla být umístěna ve výše popsaném sektoru mezi Bratislavou a Budapeští, v úseku o délce přibližně 200 kilometrů. Původní projekt počítal se vznikem

³⁴ Názvy obou smluvních států se v průběhu let měnily, v dalším se budou uvádět jako Československo a Maďarsko

³⁵ Lammers, J.G.: *The Gabcikovo-Nagymaros Case Seen in Particular from the Perspective of the Law of International Watercourses and the Protection of the Environment*, LJIL, vol. 11, 1998, no. 3, str. 290

několika objektů na Dunaji, které jsou definovány v článku 1 Smlouvy z roku 1977. Jsou to:

- hráz a zdrž Hrušov - Dunakiliti (pod Bratislavou), přičemž hráz měla být postavena na území Maďarska a zdrž na území obou států,
- umělý derivační kanál, který měl ze zdrže vyústit na československé území a měl odvádět 98% vody Dunaje,
- vodní elektrárna Gabčíkovo vybudovaná na umělém kanálu, která měla fungovat ve špičkovém provozu (tj. s přepouštěním vody dvakrát denně),
- hráz a zdrž u Nagymaros na tlumení vznikající záplavové vlny, přičemž hráz měla být postavena na území Maďarska, a zdrž na území obou států,
- vodní elektrárna Nagymaros na území Maďarska s podstatně menším výkonem než elektrárna Gabčíkovo,
- jiné objekty, zejména prohloubení a regulování koryta na více místech.

Objekt umístěn nejvýše po horním toku měl být postaven u Dunakiliti, obce která se nachází na hranici dvou států na území Maďarska. Výsledkem mělo být přehrazení Dunaje a vznik umělého jezera o rozloze asi 60 km² z dvou třetin na slovenském a z jedné třetiny na maďarském území. Odtud by voda odtékala asi 17 km dlouhým derivačním kanálem k elektrárně Gabčíkovo a dalším 8 km dlouhým kanálem by byla navrácena do původního říčního koryta. Přibližně 100 km dál na dolním toku, u Nagymaros, měla vzniknout hráz, zdrž a další elektrárna. Strany souhlasily také se změnami říčního koryta mezi Dunakiliti a Nagymaros.³⁶

V původním pojetí šlo o výstavbu vodních děl, tvořících jednotný a nedílný operační systém stavidel, a to jako "společné investice" stran, což bylo Smlouvou z roku 1977 explicitně vyjádřeno již v jejích úvodních ustanoveních (čl. 1, odst.1 Smlouvy):

"Smluvní strany vybudují Soustavu vodních děl Gabčíkovo-Nagymaros jako společnou investici (dále jen Soustava vodních děl), pozůstávající z vodního díla Gabčíkovo a z vodního díla Nagymaros, které tvoří jednotnou, nerozdělitelnou provozní soustavu objektů."

³⁶ opak. cit. Fitzmaurice, str. 323

K dosažení toho, aby byl projekt skutečně společnou investicí, obsahovala Smlouva z roku 1977 několik důležitých ustanovení. Jednalo se především o ustanovení ohledně společného vlastnictví objektů, a to v rovném poměru. Předmět společného vlastnictví měla tvořit podle tohoto ustanovení hráz při Dunakiliti, umělý derivační kanál, stupeň Gabčíkovo a stupeň Nagymaros; ostatní objekty měly přejít do vlastnictví té strany, na kteréž území byly vybudovány (čl. 8 Smlouvy). Objekty ve společném vlastnictví měly podléhat koordinovanému a jednotnému provozu, ostatní objekty provozu smluvní strany, na území které byly vybudovány podle společně vytvořeného manipulačního a provozního řádu (čl. 10 Smlouvy). Podíl smluvních stran na užitečných soustavách vodních děl měl být stejný (čl. 9 Smlouvy), rovněž měly snášet náklady na společnou investici ve stejné míře (čl. 5 Smlouvy), přičemž konkrétní rozdělení nákladů bylo stanoveno společným smluvním projektem (viz níže).

Smlouva se dále zabývala dalšími dílčími otázkami, jako je například povolené množství odběru vody z Dunaje, ochrana kvality vody, udržování koryta Dunaje nebo ochrana přírody (čl. 14, 15, 16, 19 Smlouvy), které však řešila pouze rámcově a podrobnější úpravu ponechávala na společném smluvním projektu (viz níže).

Strany se ve Smlouvě z roku 1977 současně zavázali podepsat tzv. Společný smluvní projekt, vypracovaný podle Dohody mezi vládami Československa a Maďarska o vypracování společného smluvního projektu soustavy vodních děl Gabčíkovo-Nagymaros podepsané v Bratislavě dne 6. května 1976, který obsahoval podrobný popis prací a jejich účelu a technické charakteristiky soustavy. V smluvním projektu byl mimo jiné popsán i záměr stran provozovat systém ve špičkovém modu. Dále obsahoval dohodu o předběžných pravidlech provozování, přičemž konečná pravidla měla být definována do jednoho roku od zprovoznění systému.³⁷

Časový harmonogram výstavby byl obsažen v třetím dokumentu, který byl vedle Smlouvy z roku 1977 a Společného smluvního projektu určen k regulování vzájemného vztahu stran. Byla jí Dohoda o vzájemné pomoci podepsána současně se Smlouvou 1977, tedy 16. září 1977. Dohoda o vzájemné pomoci obsahovala rovněž určité úpravy rozdělení prací a rozdělení množství elektřiny vyprodukované do roku 1989.³⁸

³⁷ Rozsudek *Gabčíkovo-Nagymaros*, I.C.J. Reports 1997, odstavec 19

³⁸ opak. cit. Lammers, str. 294

2.2 Průběh výstavby

Práce na projektu byly zahájeny roku 1978. Původním záměrem stran bylo zprovoznit systém vodních elektráren již v letech od 1986 do 1990, ale hospodářské problémy obou zemí znemožnili dodržení smluvně stanoveného termínu, strany se proto dohodli o odložení uvedení díla do provozu. Své rozhodnutí vtělily do dvou protokolů podepsaných 10. října 1983: jeden doplňoval čl. 4 Smlouvy z roku 1977, druhý Dohodu o vzájemné pomoci³⁹. Již v této fázi se na maďarské straně začaly objevovat pochybnosti o dopadech projektu na životní prostředí a sílily hlasy vyžadující komplexní vědecké prozkoumání vlivů jednotlivých objektů na životní prostředí. Na začátku osmdesátých let přezkoumala z tohoto hlediska projekt i Maďarská vědecká akademie, která doporučila výstavbu výrazně zpomalit, ne-li zastavit, z důvodu předvídatelných ekonomických a ekologických škod.⁴⁰

Maďarsko, odvolávající se na hospodářské potíže a na požadavky organizací pro ochranu životního prostředí v roce 1985 přechodně přerušilo práce na úseku Nagymaros. Nicméně maďarský parlament v roce 1988 rozhodl, že výstavba musí pokračovat, a naopak stanovil lhůtu dokončení prací ještě o patnáct měsíců dřív, než byl původní termín. O této další změně strany podepsaly třetí protokol datovaný 6. února 1989 pozměňující Dohodu o vzájemné pomoci.⁴¹

Na jaře 1989 byly práce v sektoru Gabčíkova již v pokročilém stadiu: hráz v Dunakiliti byla vybudována z 90%, hráz v Gabčíkovu z 85%, derivační kanál z 60% pod Gabčíkovem a z 95% nad Gabčíkovem, násyp zdrže Dunakiliti-Hrušov ze 70 až 95% v závislosti od polohy. Co se týče sektoru Nagymaros, situace byla úplně odlišná. Násyp byl sice postaven, ale jediná stavba týkající se samotné hráze byla záchytná hráz, která měla usnadnit její výstavbu.⁴²

Hluboké ekonomické a politické změny, které v tomto období v střední Evropě nastaly přispěly k tomu, že projekt začal vzbuzovat stále intenzivnější obavy, a to zejména ze strany Maďarska. Nejistota kolem ekonomické životaschopnosti projektu a jeho důsledků pro životní prostředí vedla k rostoucímu odporu proti veškeré

³⁹ Rozsudek *Gabčíkovo-Nagymaros*, odstavec 21

⁴⁰ Nagy, B.: *Bosi breviarium –áttekintés a jogvita állásáról*, Beszélő, III folyam, X. évf. 10 sz., 2005, str. 35

⁴¹ opak. cit. Fitzmaurice, str. 324

⁴² opak. cit. Lammers, str. 294

výstavbě.⁴³ Reagujíc na vývoj událostí maďarská vláda rozhodnutím z 13. května 1989 přerušila práce na stupni Nagymaros a navrhla československé straně společnou revizi projektu. Přerušeni mělo trvat do ukončení environmentálních studií projektu, které bylo předpokládáno na 31. července 1989. Ještě před uplynutím této lhůty však maďarská vláda prodloužila přerušeni prací v Nagymaros o další tři měsíce (do 31. října 1989) a kromě toho pozastavila také práce v Dunakiliti. Nakonec se 27. října 1989 rozhodla zanechat prací na výstavbě vodního díla v Nagymaros a zachovat stávající stav v Dunakiliti.⁴⁴

Výše popisované události byly doprovázeny rokováním stran, které komplikovala nejen vzájemná neochota ke kompromisu, ale i pohnuté politické dění podzimu 1989. Slovenská vláda se v důsledku neúspěšných vyjednávání 23. července 1991 rozhodla uchýlit k alternativnímu řešení, možnost kterého zvažovala již od začátku definitivního přerušeni prací na projektu Maďarskem. Rozhodnutí bylo definitivně schváleno federální vládou 25. července.⁴⁵ Podobu tohoto provizorního řešení určovala jedna z dříve vypracovaných alternativních variant, která jako jediná umožňovala realizaci projektu pouze na československém území (dále jen "Varianta C"). Československo zahájilo výstavbu Varianty C dne 18. listopadu 1991. Třeba poznamenat, že tato varianta se v podstatné míře odchylovala od původního projektu, s tím, že její podoba byla následující:

- hráz vybudována na československém území v Čunově, přibližně deset kilometrů nad původní hrází v Dunakiliti,
- ochranná hráz spojující hráz v Čunově s jižním břehem derivačního kanálu,
- odpovídající zdrž měla mít menší plochu než původní a zadržovat přibližně o 30% menší objem vody,
- pomocné objekty, jako například objekt na napájení Mošonského Dunaje, jez na přesměrování záplavové vody podél starého koryta Dunaje, pomocná plavební komora a dvě vodní elektrárny (jedna na Mošonském Dunaji, druhá na starém korytu řeky),

⁴³ opak. cit. Lammers, str. 294

⁴⁴ Rozsudek *Gabčíkovo-Nagymaros*, odstavec 22

⁴⁵ Rozsudek *Gabčíkovo-Nagymaros*, odstavec 23

- odběr vody do bočných ramen Dunaje měl být zabezpečen pomocí dvou odběrných objektů v derivačním kanálu v Dobrohošti a v Gabčíkovu.⁴⁶

Důsledkem vybudování výše popsané konstrukce Československo docílilo jednostranného odklonění hlavního toku Dunaje na své vlastní území, kterého účelem bylo umožnění provozování hráze v Gabčíkovu bez účasti Maďarska.

V únoru 1992 maďarská vláda notifikovala vládu Československa o tom, že provizorní řešení vnímá jako řešení, které je v rozporu s mezinárodním právem a které narušuje územní integritu Maďarska a protestovala proti tomuto stavu.⁴⁷ Když se po dalších neúspěšných rokováních stalo jednoznačným, že Varianta C bude zprovozněna, pověřil maďarský parlament vládu jednostranným vypovězením Smlouvy z roku 1977. Vláda prohlášením ze dne 16. května 1992 jednostranně ukončila platnost Smlouvy z roku 1977 s účinností od 25. května 1992, o čem 19. května doručila oznámení československé vládě verbální nótou. Československá vláda odmítla přijat toto ukončení, poukazujíc na to, že prohlášení maďarské vlády neobsahuje důvody ukončení, a proto považovala Smlouvu z roku 1977 nadále za platnou.⁴⁸

Československo poprvé zahájilo zkušební provoz elektrárny v Gabčíkovu 3. září 1992, následně pokračovalo v realizaci zprovoznění Varianty C a 23. října zahájilo přehrazení řeky a tím i odklonění Dunaje do nového koryta.

2.3 Řízení před MSD

Kritickou situaci mezi stranami se snažilo řešit Evropské společenství prostřednictvím mediace. Navrhovalo jednak dočasný režim rozdělení vod, a na druhé straně doporučilo stranám, aby se z důvodu řešení sporu obrátily na Mezinárodní soudní dvůr.⁴⁹ Jelikož Československo jako stát zaniklo ke dni 31. prosince 1992, převzal za ní všechny závazky vyplývající ze Smlouvy z roku 1977 její nástupnický stát, Slovenská republika, která od uvedeného okamžiku přebrala v předmětných vztazích pozici

⁴⁶ Rozsudek *Gabčíkovo-Nagymaros*, odstavec 23

⁴⁷ opak. cit. Fitzmaurice, str. 325

⁴⁸ opak. cit. Fitzmaurice, str. 325

⁴⁹ Nagy, B.: *Bösi breviárium –áttekintés a jogvita állásáról*, Beszélő, III folyam, X. évf. 10 sz., 2005, str. 37

bývalého Československa. V souladu s doporučením Evropského společenství strany 7. dubna 1993 v Bruselu podepsaly "Zvláštní dohodu o předložení sporu mezi Maďarskou republikou a Slovenskou republikou o Projektu Gabčíkovo-Nagymaros Mezinárodnímu soudnímu dvoru" (dále jen "Zvláštní dohoda"), která vstoupila v platnost ke dni ratifikace oběma stranami, tedy 28. června 1993. Posléze zástupci obou států tuto dohodu notifikovali Soudu společným dopisem z 2. července 1993.⁵⁰

Průběh řízení se na základě ustanovení Zvláštní dohody řídil jednak Statutem a Jednacím řádem Soudu, na druhé straně sama Dohoda definovala některé kroky, které měly strany při řízení dodržovat. Dohoda stanovila, že nejpozději do deseti měsíců od podepsání Zvláštní dohody strany předloží Soudu svá písemná memoranda. Sedm měsíců od obdržení ověřené kopie instrumentu protistrany předloží protimemoranda (čl. 3, odst. 2 (a) a (b) Zvláštní dohody). Soud pak na základě uvedených ujednání stanovil konkrétní lhůtu k odevzdání memorand na 2. květen 1994 a protimemorand na 5. prosinec 1994 (čl. 6, odst. 5 Zvláštní dohody). Posléze strany předložily ještě písemnou odpověď ve smyslu ustanovení čl. 3 odst. 2 (c) Zvláštní dohody, a to ve lhůtě stanovené Soudem v čl. 6 Zvláštní dohody (konkrétně do 20. června 1995). Dalšími důkazními prostředky byly video-nahrávky obou stran a ohledání na místě, ke kterému zástupce Slovenska pozval Soud v dopisu datovaném 16. června 1995, a které zároveň podpořil i zástupce Maďarska. Soud přijal pozvání usnesením, a vykonal ohledání místa v termínu od 1. do 4. dubna 1997, v průběhu kterého navštívil četné objekty na Dunaji a obeznámil se s technickým výkladem stran. První kolo deseti veřejných projednávání se odehrálo od 3. do 7. března a od 24. do 27. března 1997 a druhé kolo čtyřech veřejných projednávání dne 10., 11., 14. a 15. dubna 1997.⁵¹

Otázky tvořící jádro sporu, kterých posouzení strany od Soudu žádaly na základě čl. 40, odst. 2 Statutu soudu, byly vtěleny do čl. 2, odst. 1 Zvláštní dohody:

"(1) Strany žádají Soud, aby (...)rozhodl

(a) jestli byla Maďarská republika oprávněna přerušit a následně zanechat v roce 1989 práce na projektu Nagymaros a části projektu Gabčíkovo, za které zodpovídala podle Smlouvy Maďarská republika,

⁵⁰ Rozsudek *Gabčíkovo-Nagymaros*, odstavec 1 (na základě překladu do slovenštiny na stránkách www.gabčíkovo.gov.sk)

⁵¹ Rozsudek *Gabčíkovo-Nagymaros*, odstavec 2-11

(b) jestli Česká a Slovenská federativní republika byla oprávněna přistoupit v listopadu 1991 k „dočasnému řešení“ a uvést tento systém do provozu od října 1992, (...) (přehrazení Dunaje na říčním kilometru 1851,7 na česko-slovenském území a z toho vyplývající důsledky na vodní tok a plavební dráhu),
(c) jaké jsou právní účinky notifikace z 19. května 1992 o skončení Smlouvy Maďarskou republikou.⁵²

Soud byl rovněž žádán posoudit právní následky svého rozhodnutí včetně následných práv a povinností stran, vyplývajících z rozsudku (čl. 2, odst. 2 Zvláštní dohody).

Maďarská republika ve svém memorandu dlouze argumentovala, že projekt již není environmentálně ani ekonomicky životaschopný a v každém případě je v nesouladu s později uloženými povinnostmi v oblasti ochrany životního prostředí. Dále upozorňovala, že jednostranným odkloněním vod Dunaje Slovenskou republikou v rámci implementace tzv. provizorního řešení došlo k podstatnému porušení Smlouvy z roku 1977, které ji opravňuje v reakci na takové porušení Smlouvu vypovědět.⁵³

Ve svém žalobním návrhu Maďarská republika žádala, aby soud rozhodl a vyhlásil, že byla oprávněna ke krokům popsaným ve výše citovaném bodě 1(a) Zvláštní dohody, dále že Česká a Slovenská federativní republika naopak nebyla oprávněna přistoupit k provizornímu řešení nazývanému Varianta C, a za třetí, že vyhlášení Maďarska z 19. května 1992 právoplatně skončilo platnost Smlouvy z roku 1977. Dále žádala, aby soud posoudil právní následky svého rozhodnutí tak, že Smlouva z roku 1977 nebyla mezi Maďarskem a Slovenskem nikdy v platnosti (což odůvodňovala tím, že Slovensko, jako nástupnický stát České a Slovenské federativní republiky od 1. ledna 1993, nemohlo být stranou Smlouvy z roku 1977, protože ta skončila jednostranným úkonem Maďarska k 19. květnu 1992). Nicméně práva a povinnosti vyplývající ze Smlouvy z roku 1977 přešli na Slovenskou republiku sukcesí, proto Maďarsko požadovalo, aby soud vyslovil, že Slovenská republika je odpovědná za udržování v provozu Varianty C; že nese mezinárodní odpovědnost za škodu způsobenou Maďarsku provozem tohoto systému; že je proto povinna poskytnout náhradu škody, a dále je povinna navrátit neprávem odňatou vodu do původního toku Dunaje, obnovit

⁵² Rozsudek *Gabčíkovo-Nagymaros*, odstavec 2, článek 2 Zvláštní dohody

⁵³ opak. cit. Okowa, str. 690

Dunaj v původní stav a poskytnout přiměřené záruky, že se taková škoda nebude opakovat.⁵⁴

Co se týče Slovenska, to investovalo do projektu značné množství zdrojů. Proto prosazovalo, že Maďarsko musí dostát svým smluvním závazkům a musí být v případě potřeby donuceno Soudem dokončit tu část projektu, kterou mu Smlouva svěřila. Podle něho není právní vývoj v oblasti ochrany životního prostředí, na který maďarská strana spoléhá, ničím jiným než "soft law", proto nemůže být vnímán jako závazný pro strany, nebo vyloučit charakter *lex specialis* Smlouvy. Variantu C považovalo Slovensko za legitimní jako "přibližnou aplikaci" Smlouvy z roku 1977.⁵⁵

Ve svém žalobním návrhu Slovensko žádalo soud, aby rozhodl, že Smlouva z roku 1977 mezi Maďarskem a Československem, kterého je Slovensko uznaným nástupnickým státem, je stále v platnosti a že notifikace z 19. května 1992 o skončení Smlouvy neměla žádný právní účinek. Dále měl Soud rozhodnout, že Maďarsko nebylo oprávněné přerušit a zanechat práce v Nagymaros a v Gabčíkovu a že výstavba a zprovoznění Varianty C není v rozporu s právem. Maďarsko musí proto upustit od takového jednání, které znemožňuje implementaci Smlouvy z roku 1977 v dobré víře a začat zase plnit své závazky z této Smlouvy; navíc musí Slovensku poskytnout náhradu škody způsobené neplněním a přiměřené záruky, že plnění nebude dále překážet. Kromě toho Slovensko požadovalo, aby Soud vyslovil, že strany musí rokovat s cílem přijetí nového časového rozvrhu a přiměřených opatření na realizaci Smlouvy.⁵⁶

⁵⁴ Rozsudek *Gabčíkovo-Nagymaros*, odstavec 13

⁵⁵ opak. cit. Okowa, str. 690

⁵⁶ Rozsudek *Gabčíkovo-Nagymaros*, odstavec 13

III. ARGUMENTY VYPLÝVAJÍCÍ ZE SMLUVNÍHO PRÁVA VE PROSPĚCH SKONČENÍ SMLOUVY A JEJICH HODNOCENÍ SOUDEM V PŘÍPADĚ GABCÍKOVO-NAGYMAROS

Poté co Soud shledal, že Smlouva z roku 1977 neobsahuje žádná výslovná ustanovení týkající se jejího skončení a že neexistuje žádný náznak úmyslu stran implicitně připustit možnost vypovězení Smlouvy anebo odstoupení od ní, došel k závěru, že Smlouva může být skončena pouze na základě úzce vymezených důvodů, kterých výčet je obsažen v člancích 60 až 62 Vídeňské úmluvy, vyjadřujících obecné mezinárodní právo.⁵⁷

Maďarsko uvedlo pět argumentů, na základě kterých se domáhalo uznání účinnosti notifikace ze dne 19. května 1992 o skončení Smlouvy a vyslovení verdiktu, že tato nebyla v rozporu s právem. Byly to stav nouze, následná nemožnost plnění Smlouvy, existence podstatné změny okolností, podstatné porušení Smlouvy Československem a nakonec vývoj nových norem mezinárodního environmentálního práva. Předmětem této kapitoly bude, jak Soud hodnotil výše uvedené argumenty a jak o nich rozhodl, přičemž daný důvod skončení smlouvy bude vždy bude nejdřív projednán obecně, z hlediska jeho právního charakteru, vývoje, podmínek a omezení jeho použití a následně bude popsáno uplatnění konkrétního důvodu Maďarskem a úvaha Soudu o jeho přípustnosti.

Je nutno dodat, že stav nouze není důvodem skončení nebo přerušování provádění smluv podle Vídeňské úmluvy ani podle pravidel obecného mezinárodního práva, nicméně byl v této kapitole zahrnut jednak z důvodu úplnosti a také proto, že úzce navazuje na problematiku skončení smluv a proto není neobvyklé, že je chybně považován za jeden z důvodů jejich skončení.

⁵⁷ Bekker, P.H.F.: *Gabcikovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia)*, AJIL, 1998, no. 2, str. 274

3.1 Stav nouze

3.1.1 KONCEPCE STAVU NOUZE

Stav nouze je institutem práva odpovědnosti států a jako takový se vymyká oblasti smluvního práva, které této koncepci v úpravě skončení nebo přerušení provádění smluv vůbec neužívá. Stav nouze není způsobilý vyvolat skončení nebo přerušení provádění instrumentu samotného, odůvodňuje pouze dočasné nevykonávání povinností z něho plynoucích. V této souvislosti lze konstatovat, že v argumentaci maďarské strany tu dochází k prolínání smluvního práva s právem odpovědnosti států. V důsledku toho, že Soud striktně rozlišoval mezi argumenty Maďarska zakládajícími se na smluvním právu a mezi argumenty podle práva odpovědnosti států, vůbec se nezabýval otázkou, zda by mohlo být skončení Smlouvy z roku 1977 odůvodněno stavem nouze⁵⁸; tento argument zvážil pouze v souvislosti s možností vyloučení protiprávnosti jednání Maďarska při přerušení a následném ukončení prací na projektu v roce 1989.

Stav nouze je okolnost nebo důvod, který vylučuje protiprávnost jinak mezinárodně protiprávního jednání. Jeho existence způsobuje, že určité důsledky, které obecné mezinárodní právo, především právo odpovědnosti států, za běžných okolností s mezinárodně protiprávním jednáním spojuje, nenastanou. Pokud stav nouze trvá, stát který se ho dovolává, nemá povinnost od svého jinak protiprávního jednání upustit. Rovněž mu nevzniká povinnost poškozenému státu poskytnout satisfakci nebo jakékoli jiné garance, že se dané jednání nebude opakovat. Kromě toho, co se týče poškozeného státu, ten není oprávněn uplatňovat protiopatření.⁵⁹

Koncepci, podle které stav nouze vylučuje protiprávnost jednání Státu můžeme považovat již za klasický a všeobecně uznávaný institut mezinárodního práva. Již od počátků vzniku mezinárodního práva jako systému vyvolávala otázka samotné existence tohoto institutu a omezení možnosti dovolávat se ho dlouho trvající polemiku v doktríně. Na počátku byla námitka stavu nouze větší částí autorů přijímána, ale její faktické uplatnění mělo podle autorů podléhat splnění přísných podmínek. V průběhu

⁵⁸ Lefeber, R.: *The Gabčíkovo-Nagymaros Project and the Law of State Responsibility*, LJIL, vol. 11, 1998, no. 3, str. 618

⁵⁹ opak. cit. Lammers, str. 299

19. století vedlo opakované zneužití námitky stavu nouze některými státy k silnému odporu proti možnosti jejího uplatnění pro ospravedlnění nedodržování svých závazků státy. V 20. století hlasy proti doktríně stavu nouze dále sílily, ale nakonec byla existence námitky zachována.⁶⁰ Výše popsaný, i v historickém kontextu spíše silící negativní přístup k možnosti vyloučení protiprávnosti jednání ve stavu nouze však ani zdaleka nevedl k zavrnutí institutu, kterého existence dnes již není mezinárodní komunitou nijak zpochybňována. Státy se na něj v minulosti opakovaně odvolávali a mezinárodní tribunály se jím opakovaně zabývali.⁶¹ V komentáři k Návrhu článků o odpovědnosti států Komise pro mezinárodní právo se uvádí několik sporů, ve kterých byl argument stavu nouze ve své zásadě přijat nebo alespoň nebyl odmítnut. Jedná se jak o případy již klasické (např. spor mezi Anglickem a Portugalskem z roku 1832 v souvislosti s použitím ozbrojených sil Portugalskem; incident "*Karolína*" z roku 1837, kdy anglická vojska vnikla na území Spojených států a zničila loď přepravující brance a vojenský materiál kanadským povstalcům; spor "*Ruští lachtani*" z roku 1893, týkající se zákazu lovu lachtanů ruským dekretem na volném moři), tak o případy současné, kde můžeme připomenout případ liberijského olejového tankere "*Torrey Canyon*", případ "*Rainbow Warrior*", ale také případ "*Gabčíkovo-Nagymaros*".

Na základě komentáře k článku 25 a četných odborných publikací můžeme usoudit, že již sám pojem "nouze" zahrnuje pouze výjimečné situace, které jsou charakteristické tím, že Stát má pouze jedinou možnost zachovat svůj podstatný zájem ohrožený závažným a bezprostředně hrozícím nebezpečím a omezit dopad takového nebezpečí a touto možností je právě dočasné nevykonávání svých mezinárodních závazků. Stav nouze vzniká tam, kde nastane neslučitelný konflikt mezi podstatným zájmem Státu a jeho závazkem, kterého dodržením by k porušení takového zájmu nepochybně došlo. Situace, kdy se Stát může s úspěchem dovolat stavu nouze jsou podle zkušeností z praxe vzácné a podléhají přísným omezením, kterých funkcí je poskytnutí ochrany proti zneužití.⁶² Vyjádření vůle států omezit aplikaci stavu nouze v

⁶⁰ *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries*, Yearbook of the International Law Commission, 2001, vol. II, Part Two, str. 83

⁶¹ opak. cit. *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries*, str. 81

⁶² opak. cit. *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries*, str. 80

praxi vyplývá rovněž z negativní formulace textu článku 25. Soud potvrdil tuto myšlenku v rozsudku Gabčíkovo-Nagymaros následovně:

"Soud považuje stav nouze za důvod vyloučení protiprávnosti jednání v rozporu s mezinárodním závazkem za uznávaný mezinárodním obyčejovým právem. Dále podotýká, že tento důvod vyloučení protiprávnosti je přijatelný pouze ve výjimečných případech. Komise pro mezinárodní právo byla stejného názoru, když vysvětlila, že zvolila negativní formu formulace..."⁶³

Stavu nouze se lze dovolávat pouze za úzce stanovených podmínek definovaných v článku 25 Návrhu článků, a to především, jsou-li splněny následující kritéria:

- stav nouze se musí týkat podstatného zájmu státu, který v jeho důsledku porušil své mezinárodní závazky,
- zájem musí být ohrožen závažným a bezprostředně hrozícím nebezpečím,
- jednání, které mezinárodní závazky porušuje musí být jedinou možností, jak podstatný zájem státu ochránit,
- jednání nesmí vážně poškodit podstatný zájem Státu, vůči kterému porušovaná povinnost existovala a
- Stát, který se stavu nouze dovolává, nesměl přispět ke vzniku stavu nouze.⁶⁴

Opakovaně se potvrzuje, že při výkladu těchto ustanovení postupují mezinárodní tribunály se značnou opatrností a přistupují k restriktivnímu výkladu, aby nedošlo k zneužívání tohoto institutu. Podmínky stanovené v článku 25 musí být splněny kumulativně.

První podmínka je stanovena v čl. 25, odst. 1, písm. a) Návrhu článků jako ohrožení "podstatného zájmu státu". Definici podstatného zájmu státu však v návrhu

⁶³ Rozsudek *Gabčíkovo-Nagymaros*, odstavec 51

⁶⁴ opak. cit. *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries* note 1, Article 25: "(1) Necessity may not be invoked by a State as a ground for precluding the wrongfulness of an act not in conformity with an international obligation of that State unless the act: (a) is the only way for the State to safeguard an essential interest against a grave and imminent peril; and (b) does not seriously impair an essential interest of the State or States towards which the obligation exists, or the international community as a whole. (2) In any case necessity may not be invoked by a State as a ground for precluding wrongfulness if: (a) the international obligation in question excludes the possibility of invoking necessity; or the State has contributed to the situation of necessity."

článků nenajdeme. Nicméně v Komentáři k Návrhu článků z roku 1980 Komise pro mezinárodní právo uvádí, že stav nouze může vzniknout za okolností, když je vážně ohrožena samotná existence státu, jeho politické nebo ekonomické přežití, zachování podmínek za kterých zůstávají funkční jeho základní zdroje, zachování jeho vnitřního míru, ale také v případě vážného ohrožení ekologického charakteru jeho území nebo jeho části. V Komentáři se dále uvádí, že ochrana ekologické rovnováhy začala být považována za podstatný zájem státu především v posledních dvou dekadách (tj. v období od 1960 do 1980).⁶⁵ Vymezení pojmu podstatného zájmu státu je, vzhledem k tomu, že se může měnit v závislosti od konkrétních okolností případu, velmi obtížné. Proto bude třeba při posuzování, jestli se jedná o podstatný zájem, postupovat vždy individuálně. Podstatný zájem může spočívat například v určitém zájmu státu samotného, jeho občanů, ale i v zájmu mezinárodní komunity jako celku.⁶⁶

Stát se však stavu nouze může dovolávat pouze v případě, že je výše zmíněný zájem ohrožen závažným a bezprostředně hrozícím nebezpečím. Aby se zprostil odpovědnosti za porušení svých mezinárodních závazků, musí nejenom doložit, že v době porušení závazku existovalo nebezpečí, které ohrožovalo jeho podstatný zájem, ale musí také dokázat, že takové nebezpečí bylo dostatečně závažné a hrozilo bezprostředně. Přítomnost nebezpečí musí být spolehlivě zjištěna, přičemž termín "bezprostředně hrozící" má označovat případy, kdy je takové nebezpečí v čase blízké. Při zjišťování hrozícího nebezpečí přitom může dojít k situacím (především v oblastech, které dávají prostor uplatnění více možných vědeckých alternativ, typicky např. v případě škody hrozící životnímu prostředí), kdy se názory na existenci nebezpečí nebo na jeho závažnost a bezprostřednost budou rozcházet.

Poslední podmínkou, kterou čl. 25, odst. 1, písm. a) stanoví je, že jednání, které mezinárodní závazky porušuje musí být jedinou možností, jak podstatný zájem státu ochránit. Je vyloučeno, aby se stát dovolával stavu nouze, pokud má k dispozici jiné prostředky, jak hrozící nebezpečí odvrátit. Přitom není podstatné, jestli jsou takové prostředky pro stát nepohodlnější nebo nákladnější. Může se jednat také o způsoby kdy

⁶⁵ opak. cit. Lammers, str. 300

⁶⁶ opak. cit. *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries*, str. 83

je hrozící nebezpečí odvráceno prostřednictvím společného úsilí více států, například v rámci spolupráce v mezinárodních organizacích.⁶⁷

Vyjmenování podmínek pro uplatnění stavu nouze pokračuje pod čl. 25, odst. 1, písm b), podle kterého jednání státu, který se stavu nouze dovolává, nesmí vážně ohrozit podstatný zájem jiného státu, anebo států, anebo mezinárodní komunity. Musí tudíž dojít k rozumnému porovnání jednotlivých zájmů a stát se stavu nouze může dovolat jen v případě, že jeho zájem převáží nad veškerými ostatními zájmy.⁶⁸

V čl. 25, odst. 2 se pak uvádějí všeobecná omezení pro použití námitky stavu nouze, která jsou aplikovatelná vždy (t.j. i když stát splňuje podmínky stanovené v odstavci 1). Jedná se jednak o případy, kdy daný závazek výslovně nebo implicitně vylučuje uplatnění stavu nouze (např. některé humanitární úmluvy upravující chování států při mezinárodních ozbrojených konfliktech výslovně vylučují, aby se státy spoléhaly na vojenský stav nouze); dále pak o situaci, kdy se dovolávající stát sám dopustil jednání, kterým se podílel na vyvolání stavu nouze.⁶⁹ Komentář k čl. 25 ovšem uvádí, že takové jednání státu musí být dostatečně závažné. Nestačí když půjde o jednání nahodilé nebo marginální.

3.1.2 HODNOCENÍ STAVU EKOLOGICKÉ NOUZE V PŘÍPADĚ GABČIKOVO-NAGYMAROS

Ve svém rozhodnutí ve sporu Gabčíkovo-Nagymaros Soud jednoznačně uznal, že stav nouze opravdu vylučuje protiprávnost jednání a rovněž, že podmínky stanovené v článku 25 Návrhu článků o odpovědnosti států vypracované Komisí mezinárodního práva v roce 1996 odrážejí obyčejové mezinárodní právo.⁷⁰

Stav ekologické nouze byl hlavním argumentem, který Maďarsko při přerušení a následném opuštění prací na projektu Nagymaros a částečném opuštění prací na projektu Gabčíkovo v roce 1989 uplatňovalo k odůvodnění svého jednání.⁷¹ Na údajnou existenci stavu nouze se maďarská strana spoléhala pro vyloučení protiprávnosti jejího

⁶⁷ opak. cit. *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries*, str. 83

⁶⁸ opak. cit. *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries*, str. 84

⁶⁹ opak. cit. *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries*, str. 84

⁷⁰ opak. cit. Lefeber, str. 615

⁷¹ opak. cit. Lammers, str. 297

jednání. Třeba ale poznamenat, že Maďarsko v přerušení a následném opuštění prací nespatřovalo pozastavení provádění samotné Smlouvy z roku 1977.⁷²

Vznik stavu ekologické nouze byl podle tvrzení maďarské strany do značné míry způsoben původní podobou projektu Gabčíkovo-Nagymaros, která předpokládala výstavbu gabčíkovské elektrárny jako zařízení provozovaného ve špičkovém modu. Voda měla přetékat přes turbíny pouze dvakrát denně, v době nejvyšší spotřeby elektřiny. K uskutečnění uvedeného záměru bylo nezbytné, aby měl projekt určité parametry, především rozsáhlou rozlohu přehrady v Dunakiliti (60 km²) umožňující zadržení velkého množství vody k jejímu přepouštění gabčíkovskou elektrárnou dvakrát denně a existenci druhé hráze v Nagymaros k tlumení přívalové vlny a vyrovnávání hladiny pod Gabčíkovem. Tento systém měl být sice ekonomicky výhodnější, Maďarsko však v tomto stadiu již považovalo jeho environmentální rizika za nepřijatelné.⁷³ Možné následky projektu lze shrnout následovně: v případě gabčíkovského sektoru šlo o pokles hladiny a zhoršení kvality povrchové vody, která by nebyla zásobována řekou samotnou, ale stojatou vodou přehrady a bočními rameny Dunaje; eutrofizace vod a vymírání říční fauny a flóry; v případě nagymaroského sektoru šlo o zhoršení kvality vody v důsledku vysychání řeky, erozi říčního koryta na toku pod ostrovem Szentendre a ohrožení vodních habitatů v důsledku významných denních výkyvů hladiny.⁷⁴

Obě strany souhlasili s tím, že při zjišťování existence stavu nouze třeba vycházet z kritérií stanovených v článku 33 Návrhu článků o mezinárodní odpovědnosti států (v současnosti se jedná o článek 25, viz citaci v poznámce pod čarou č. 31). Soud ve své analýze uznal, že maďarské zájmy týkající se životního prostředí patří mezi "podstatné zájmy" státu podle článku 25, a tím potvrdil, že pro stát může být stav ekologické nouze platným důvodem k jednání v rozporu se svými mezinárodními závazky.⁷⁵ Názor soudu můžeme považovat za kompatibilní s postojem Komise pro mezinárodní právo, který vyplývá z Komentáře Návrhu článků z roku 1980, konkrétně že ochrana a zachování režimu mezinárodního vodního toku, jak z kvantitativního tak

⁷² Rozsudek *Gabčíkovo-Nagymaros*, odstavec 40

⁷³ Rozsudek *Gabčíkovo-Nagymaros*, odstavec 40

⁷⁴ Rozsudek *Gabčíkovo-Nagymaros*, odstavec 40

⁷⁵ opak. cit. Lefeber, str. 615

z kvalitativního hlediska, stejně jako jeho ekosystému, může být považována za podstatný zájem dotčených říčních států.⁷⁶

Co se týče splnění dalších podmínek stanovených v čl. 25, odst. 1, Soud musel ve svém rozhodování zkoumat, jestli výše popsany podstatný zájem Maďarska byl v době pozastavení a následného opuštění prací v roce 1989 ohrožen závažným a bezprostředně hrozícím nebezpečím, a dále jestli pozastavení a opuštění prací bylo jediným prostředkem, kterým se Maďarsko mohlo danému nebezpečí vyhnout. Soud v této souvislosti poukazuje na opakovaně vyjádřené pochybnosti maďarské strany ohledně ekologických dopadů projektu.⁷⁷ Tyto pochybnosti, byť jakkoliv závažné, nemohly samy o sobě založit objektivní existenci nebezpečí ve smyslu nezbytné náležitosti stavu nouze podle článku 25, protože stav nouze nemůže existovat bez přítomnosti řádně zjištěného nebezpečí, objektivně hrozícího v rozhodném časovém okamžiku; pouhá eventualita nebezpečí není postačující.⁷⁸ Hrozící nebezpečí musí být rovněž „závažné“ a „bezprostředné“:

„(...) „nebezpečí“ které je podstatnou náležitostí stavu nouze musí být současně „závažné“ a „bezprostředné“. „Bezprostřednost“ je synonymem „okamžitosti“ nebo „blízkosti“ a výrazně přesahuje koncept „možnosti“. (...) „nebezpečí“ které se projevuje v delším časovém úseku může být považováno za „bezprostředné“ jakmile je v rozhodném časovém okamžiku zjištěno, že realizace nebezpečí, i když může být velice vzdálená, tímto ještě není o nic méně jistá a méně neodvratitelná.“⁷⁹

Soud při kvalifikaci nebezpečí hodnotil stav ve třech sektorech probíhajících prací (Gabčíkovo, Nagymaros a sektor pod Nagymaros). V případě škody hrozící v gabčíkovském sektoru (kvalita povrchové vody, podzemní vody, flóra a fauna) shledal toto nebezpečí dlouhodobého charakteru, nicméně ho i po průběhu dokazování hodnotil jako nejisté. Vyslovil názor, že nejistota ohledně budoucího vývoje událostí ještě nutně nebrání státu dovolávat se stavu nouze, hrozící nebezpečí však musí být bezpečně zjištěno na základě důkazů dostupných v době rozhodování. Také nevyločil aplikaci pojmu „bezprostředně hrozící nebezpečí“ na případy, kdy nebezpečí působí v rozpětí

⁷⁶ opak. cit. Lammers, str. 300

⁷⁷ opak. cit. Lammers, str. 300

⁷⁸ Rozsudek *Gabčíkovo-Nagymaros*, odstavec 54

⁷⁹ Rozsudek *Gabčíkovo-Nagymaros*, odstavec 54

delšího časového úseku, nicméně v takovém případě musí být podle něj s jistotou zjištěno, že porušení zájmu státu neodvratně nastane, i když tomu tak bude jenom ve vzdálenějším časovém horizontu.⁸⁰ Kromě toho usoudil, že pozastavení a následné opuštění prací v gabčíkovském sektoru nebylo jediným prostředkem, které mělo Maďarsko k odvrácení nebezpečí k dispozici, což vedlo k nesplnění další podmínky stanovené článkem 25. Podobně posoudil Soud nebezpečí připisované pracím v sektoru Nagymaros. Nebezpečí tady také zůstalo nejisté. Bylo tomu tak zejména proto, že v této době ještě nedošlo ke konečnému rozhodnutí o způsobu provozování projektu (špičkový provoz). Co se týče nebezpečí, které hrozilo v důsledku prohloubení koryta Dunaje v sektoru pod hrází v Nagymaros, ukázalo se, že na daném úseku řeky došlo již k prohlubování koryta dříve v souvislosti s těžbou stavebního materiálu, a proto se nebezpečí ve značné míře materializovalo již před zahájením výstavby projektu, nemohlo tak být do úplné míry připisováno výstavbě projektu. Také v tomto případě byl Soud názoru, že nebezpečí šlo odvrátit i jiným způsobem.⁸¹

Ve světle výše uvedeného dospěl Soud ke konečnému závěru, že ani v jednom z tří sektorů nebyla existence hrozícího nebezpečí – bez toho aby se Soud vyjádřil k jeho eventuální závažnosti – v roce 1989 dostatečně podložena, rovněž nešlo o nebezpečí bezprostředné a Maďarsko mělo v této době k dispozici i jiné prostředky k jeho odstranění. Dále Soud poznamenal, že i kdyby Maďarsko bylo úspěšně dokázalo existenci stavu nouze, nemohlo by se ho dovolávat z důvodu omezení uvedeného v čl. 25, odst. 2, tedy proto, že vzniku stavu nouze samo napomohlo svým jednáním nebo spíš svým opomenutím.⁸² Soud na základě těchto úvah odpověděl na otázku stran položenou v čl. 2, odst. 1, písm. a) Zvláštní dohody tak, že Maďarsko nebylo oprávněno v roce 1989 přerušit a následně opustit práce na projektu Nagymaros a části projektu Gabčíkovo svěřené mu Smlouvou z roku 1977.⁸³

Ve svém rozhodnutí ve sporu Gabčíkovo-Nagymaros Soud jednoznačně uznal, že stav nouze opravdu vylučuje protiprávnost jednání a rovněž, že podmínky stanovené v článku 25 Návrhu článků o odpovědnosti států vypracované Komisí mezinárodního práva v roce 1996 odrážejí obyčejové mezinárodní právo.⁸⁴ Co se však týče skončení

⁸⁰ Rozsudek *Gabčíkovo-Nagymaros*, odstavec 51 a 54

⁸¹ Rozsudek *Gabčíkovo-Nagymaros*, odstavec 55

⁸² opak. cit. Lammers, str. 303

⁸³ Rozsudek *Gabčíkovo-Nagymaros*, odstavec 59

⁸⁴ opak. cit. Lefeber, str. 615

smluv, Soud poznamenal, že i když je stav nouze opravdu dokázán, stále není důvodem k jejich skončení. Strana se ho může dovolávat pouze pro vyloučení odpovědnosti státu při nedostání svým smluvním závazkům. Proto i když je stav nouze shledán odůvodněným, smlouvu neskončí; může být neúčinná, „spící“, po dobu přítomnosti překážky; ale – pokud strany na základě shodné vůle smlouvu neskončí – její existence pokračuje. Jakmile stav nouze skončí, povinnost vykonávat závazky ze smlouvy vyplývající ožívá.⁸⁵

3.2 Následná nemožnost plnění

3.2.1 KONCEPCE NÁSLEDNÉ NEMOŽNOSTI PLNĚNÍ

Následná nemožnost plnění, stejně jako podstatná změna podmínek a podstatné porušení smlouvy, je institutem smluvního práva. Tímto pojmem vlastně můžeme označit faktický stav vyvolaný neočekávanými událostmi, vznikající objektivně, na vůli smluvních stran nebo na jejich jednání zcela nezávisle, který znemožňuje vykonávání smlouvy. Je jednou z okolností, které strany v smlouvě nepředvídají a ani předvídat nemohou, protože jí předem neznají, která je však za stanovených podmínek způsobila vyvolat zánik smlouvy nebo přerušení jejího provádění. Jak bylo krátce nastíněno výše v bodě 1.2.2, následná nemožnost plnění je upravena ustanoveními článku 61 Vídeňské úmluvy (ke znění čl. 61 viz citaci v bodě 1.2.2), která se v časovém úseku uplynulém od podepsání úmluvy již staly součástí obecného mezinárodního práva.⁸⁶

Lze poznamenat, že následná nemožnost plnění má svou povahou a svými účinky blízko jednak k jednomu z dalších důvodů skončení nebo přerušení provádění smluv, kterým je podstatná změna podmínek a rovněž k institutu *vis maior*, jako institutu práva odpovědnosti států. Co se týče funkce úpravy obsažené v článku 61, jejím posláním je regulovat vzájemné vztahy smluvních stran dlouhodobě a do budoucna; neposkytuje státům právní prostředek k vyloučení protiprávnosti jejich jednání způsobené porušením jejich smluvních povinností v minulosti. Praktickým dopadem uplatnění námitky následné nemožnosti plnění bude, že strana, která nezávisle

⁸⁵ Rozsudek *Gabčíkovo-Nagymaros*, odstavec. 101

⁸⁶ opak. cit. Degan, str. 457

na své vůli v důsledku nemožnosti plnění neplní své smluvní povinnosti, nebude muset platit náhradu škody, což je ovšem aspektem, který zasahuje do práva odpovědnosti států.⁸⁷ Právě v tomto ohledu má nemožnost plnění podle komentáře Komise pro mezinárodní právo k Návrhu článků velmi blízko k doktríně *vis maior*. Komise poukazuje na to, že stejné skutkový stav může vést jednak ke vzniku *vis maior* podle článku 23 Návrhu článků, nebo alternativně ke vzniku následné nemožnosti plnění podle článku 61 Vídeňské úmluvy, přičemž je ale nezbytné mezi *vis maior* a nemožností plnění rozlišovat. *Vis maior* ospravedlňuje neplnění závazku pokud okolnost vyvolávající tento stav trvá, netýká se ale nijak smluvního instrumentu; následná nemožnost plnění naopak umožňuje definitivně ukončit nebo přerušit provádění smlouvy za podmínek stanovených v článku 61. První působí ohledně specifického závazku; druhé ohledně smlouvy jako instrumentu, která je pramenem tohoto závazku. Odlišnosti najdeme také ve způsobu uplatnění těchto námitek: *vis maior* ospravedlňuje neplnění závazku v přítomnosti, a to automaticky, naproti tomu v případě následné nemožnosti plnění se alespoň jedna ze stran musí skončení nebo přerušování provádění smlouvy dovolávat, jinak tato zůstane v platnosti.⁸⁸

Následná nemožnost plnění je úzce propojena také s podstatnou změnou podmínek (viz níže) jako dalším důvodem skončení nebo přerušování provádění smluv. Vyplývá to ze skutečnosti, že případy následné nemožnosti plnění nastávají hypoteticky vždy jenom pokud dochází i k podstatné změně podmínek existujících v době uzavření smlouvy. V tomto smyslu jde v podstatě o užší kategorii případů již zahrnutou v kategorii podstatné změny poměrů, pro kterou však byla rezervována zvláštní úprava v samostatném článku. Část Komise navrhovala sloučení těchto dvou kategorií z důvodu, že není snadné najít jejich přesné rozlišení. Nakonec však Komise usoudila, že z právního hlediska jde o odlišné důvody skončení smluv, a proto je žádoucí zachovat jejich oddělení. V některých okrajových případech může přitom dojít k jejich prolínání, ale kritéria pro použití těchto dvou článků nejsou stejná a při jejich spojení by snadno mohlo dojít k nedorozuměním.⁸⁹

⁸⁷ Bedjaoui, M.: *International law: achievements and prospects*, Martinus Nijhoff Publishers, 1991, str. 160

⁸⁸ Report of the ILC on the work of its fifty-third session, 2001, str. 72

⁸⁹ *Projet d'articles sur le droit des traités et commentaires*, Annuaire de la Commission du droit international, 1966, vol. II., str. 278

Důvod skončení nebo přerušování provádění smluv v následku následné nemožnosti plnění je v mezinárodním právu dobře vžit a není nijak zpochybňován. Pramení ze starobylé koncepce vzniklé v oblasti civilního práva a je zásadou převzatou a uznávanou i v právu mezinárodním.⁹⁰ Praxe států však neposkytuje mnoho příkladů smluv, které skončily z důvodu následné nemožnosti plnění. Vídeňská úmluva omezuje dovolávání se tohoto důvodu pouze na nemožnost plnění, která vyplývá ze ztráty nebo zničení předmětu nezbytného pro provádění smlouvy, přičemž zánik nebo zničení předmětu smlouvy musí být trvalé. Další podstatné omezení vyjádřené v druhém odstavci článku 61, které má zabránit zneužívání tohoto prostředku, spočívá ve vyloučení toho, aby se nemožnosti plnění dovolávala strana, která se podílela na vyvolání stavu kdy se plnění stává nemožným porušením svých mezinárodních závazků.⁹¹ Omezení spočívá na základním právním principu, podle kterého nikomu nemůže být dovoleno využít svého vlastního protiprávního chování. Omezení odstavce 2 článku 61 hodnotí někteří autoři jako nelogické, protože ať už je následná nemožnost plnění způsobena jakýmkoli okolnostmi, nic to nemění na objektivním charakteru překážky plnění smlouvy. Neznamena to ovšem, že stát, který se k takovým prostředkům uchýlil by měl být zbaven i odpovědnosti za takové jednání.

Při vytváření článku 61 Vídeňské úmluvy účastnické státy diplomatické konference trvaly na jeho velmi úzké formulaci v zájmu nenarušení stability smluv. Mohli bychom se domnívat, že nemožnost plnění ve vztahu ke konkrétní smlouvě bude velice snadno definovatelná a že nebude nutně omezena na fyzický zánik nebo zničení hmatatelného předmětu smlouvy. Formulace článku 61 totiž teoreticky připouští nemožnost plnění vážící se na zničení jiného než faktického předmětu smlouvy, pokud není dáno zavinění dovolávající se strany. Takové zničení totiž může mít stejné následky, jako fyzický zánik nebo zničení předmětu smlouvy (vyjma zániku jedné z hlavních stran smlouvy, protože v tomto případě se uplatní právo nástupnictví států). Nicméně z komentáře Komise pro mezinárodní právo vyplývá, že „předmětem“ byl míněn pouze hmotný předmět, kterého se smlouva týká. Takové omezení je nejspíš odůvodněno, protože subtilnější případy nemožnosti plnění přecházejí fakticky, i v

⁹⁰ opak. cit. Fitzmaurice, str. 331

⁹¹ opak. cit. Fitzmaurice, str. 331

historickém kontextu do jiné kategorie skončení smluv nebo přerušeni jejich provádění, kterou je podstatná změna podmínek.⁹²

Co se týče požadavku trvalosti zániku předmětu smlouvy jako předpokladu uplatnění následné nemožnosti plnění, lze uvést, že skončení smlouvy přichází v úvahu pouze v případě, když výše definovaný předmět smlouvy zanikl nebo byl zničen trvale. Pokud jde pouze o zánik resp. zničení dočasné, smlouva zůstává v platnosti a podle okolností se může stát dovolat pouze přerušeni jejího provádění (v případě že nemožnost plnit smluvní závazky v periodických intervalech přetrvává), nebo uplatnit námitku *vis maior*, v důsledku které bude stát na dobu trvání okolností způsobujících tento stav zproštěn veškeré odpovědnosti za neprovádění smlouvy.⁹³

Podle původní koncepce obsažené v dřívějších správách Komise pro mezinárodní právo měla nemožnost plnění působit automaticky neplatnost smlouvy. Komise totiž na rozdíl od případů kdy došlo například k porušení smlouvy v tomto případě považovala za dostatečné spolehlivé zjištění existence důvodu skončení smlouvy, který by pak měl „ze zákona“ přímý účinek na její platnost. Nakonec však Komise rozhodla o formulaci předmětného ustanovení tak, že nemožnost plnění nepůsobí automaticky, strany se ho mohou pouze dovolávat jako důvodu skončení nebo přerušeni provádění smlouvy. Je tomu tak z důvodu, že Komise zohlednila možnost vzniku sporu ohledně toho, jestli skutečně došlo k úplnému zničení nebo zániku předmětu smlouvy, a vzhledem k tomu, že Úmluva neobsahuje žádné ustanovení o povinnosti států případné spory předložit k rozhodnutí soudu nebo jinému orgánu, shledala nevhodným vytvoření pravidla, které by umožňovalo zrušení smlouvy „ze zákona“. Pokud by byla Komise zachovala původní formulaci, umožnila by svévolné prohlášení předstírané existence následné nemožnosti plnění jako záminky k zapuzení smlouvy.⁹⁴ Poslední verze Návrhu článků však již nemožnost charakterizuje jako okolnost, které se smluvní strana musí dovolat jako důvodu skončení nebo vypovězení smlouvy, nebo v případě že je nemožnost plnění pouze přechodná, pozastavení jejího provádění.⁹⁵

⁹² opak. cit. Benjaoui, str. 162

⁹³ opak. cit. *Projet d'articles sur le droit des traités et commentaires*, str. 279

⁹⁴ opak. cit. *Projet d'articles sur le droit des traités et commentaires*, str. 279

⁹⁵ opak. cit. Benjaoui, 163

3.2.2 HODNOCENÍ NÁSLEDNÉ NEMOŽNOSTI PLNĚNÍ V PŘÍPADĚ GABČÍKOVO-NAGYMAROS

Jedním ze tří argumentů Maďarska zakládajících se na ustanoveních smluvního práva byla následná nemožnost plnění ve smyslu článku 61 Vídeňské úmluvy.⁹⁶ Maďarsko prohlašovalo, že nemůže být vázáno prakticky nemožným úkolem, konkrétně postavením soustavy vodních děl na svém území, které by vedlo k nenapravitelným škodám na životním prostředí na území maďarského státu. Maďarsko při výše zmíněném tvrzení vycházelo z přesvědčení, že „předmět nezbytný pro vykonávání smlouvy“, kterého zánik nebo zničení je podstatnou náležitostí pro uplatnění nemožnosti plnění podle článku 61 Vídeňské úmluvy, nemusí být nutně fyzickým předmětem, ale jak bylo vyjádřeno slovy Komise pro mezinárodní právo, může zahrnovat i „právní režim jako zdroj práv a povinností“.⁹⁷ Za podstatný předmět smlouvy přitom považovalo právní režim, spočívající ve společné ekonomické investici slučitelné s ochranou životního prostředí a provozované oběma stranami společně, jako bylo původně stanoveno Smlouvou z roku 1977. Jelikož dle názoru maďarské strany takto definovaný předmět smlouvy v důsledku uchýlení se Československa k realizaci Varianty C nenávratně a natrvalo zanikl, plnění Smlouvy se stalo do budoucna nemožným.

Soud však byl při řešení případu toho názoru, že maďarská interpretace relevantních ustanovení Vídeňské úmluvy není v souladu se smyslem a účelem těchto ustanovení, a stejně tak ani se záměrem, který při jejich formulaci a přijímání jejich znění účastnické státy diplomatické konference sledovaly. Soud přiznal, že v průběhu konference sice byl vznesen návrh rozsah článku 61 rozšířit tak, že by se do něj začlenily případy nemožnosti uhradit určitou platbu státem v důsledku závažných finančních těžkostí, což však bylo účastnickými státy odmítnuto a bylo zachováno užší vymezení nemožnosti plnění.⁹⁸

Soud se nezabýval otázkou, jestli je možné pod pojem „předmět“ ve smyslu článku 61 Vídeňské úmluvy zahrnout i právní režim, ale ani nevyloučil širší interpretaci pojmu, která by v sobě zahrnovala i environmentální a ekologickou udržitelnost

⁹⁶ Rozsudek *Gabčíkovo-Nagymaros*, odstavec 102

⁹⁷ Rozsudek *Gabčíkovo-Nagymaros*, odstavec 94

⁹⁸ Rozsudek *Gabčíkovo-Nagymaros*, odstavec 102

projektu.⁹⁹ Podotkl však, že i kdyby se byl této otázce věnoval, a dospěl by k závěru, že takovou alternativu článek 61 umožňuje, stejně by musel konstatovat, že dotčený režim (společně provozovaná ekologicky udržitelná společná investice) nepřestal definitivně existovat, a proto nedošlo k trvalému zániku „předmětu smlouvy“. Poukázal na to, že články 15, 19 a 20 Smlouvy z roku 1977 byly jakousi zárukou flexibility dokumentu a poskytovaly stranám možnost, aby kdykoli zahájily jednání o nevyhnutných změnách, ať už v rovině hospodářské anebo ekonomické.¹⁰⁰ Za těchto podmínek nemohlo dojít k trvalému zániku režimu, kterého udržování záviselo v podstatě pouze na vůli stran.

Nicméně uplatnění argumentu následné nemožnosti plnění brání ve sporu Gabčíkovo-Nagymaros i jiná okolnost. I kdyby bylo totiž teoreticky skutečně došlo k trvalému zániku nebo zničení předmětu smlouvy ve smyslu článku 61 Vídeňské úmluvy, stále tu ještě existovala další překážka uplatnění námitky. Vzhledem k tomu, že Maďarsko porušením svých smluvních závazků (neprovedení významného podílu prací Smlouvou z roku 1977 jí svěřených) nemožnost plnění samo způsobilo, nutně se muselo uplatnit omezení obsažené v čl. 61, odst. 2 Vídeňské úmluvy. Maďarsko se tudíž svým protiprávním jednáním zbavilo možnosti dovolávat se následné nemožnosti plnění, protože ho původně vlastně samo vyvolalo nesplněním své smluvní povinnosti.

3.3 Podstatná změna okolností (klauzule *rebus sic stantibus*)

3.3.1 KONCEPCE PODSTATNÉ ZMĚNY OKOLNOSTÍ

Nejen obyčejové mezinárodní právo, ale i právo smluvní jsou determinovány společenskopolitickými okolnostmi, za nichž dochází k projevu vůle strany být danou smlouvou vázána. Povědomí této reality provází státy už při aktu uzavření smlouvy.¹⁰¹ Praktickým důvodem vzniku doktríny *rebus sic stantibus* (resp. podstatné změny okolností) byla skutečnost, že určitá smlouva může zůstat v platnosti po dlouhou dobu a závazky které ukládá se postupem času v důsledku eventuální změny okolností přítomných v době uzavírání smlouvy mohou stát pro některou ze stran příliš

⁹⁹ Reichert-Facilides, D. – *Down the Danube: The Vienna Convention on the Law of Treaties and the Case Concerning the Gabčíkovo-Nagymaros Project*, ICLQ, vol. 47, 1998, pg. 844

¹⁰⁰ Rozsudek Gabčíkovo-Nagymaros, odstavec 102

¹⁰¹ opak. cit. Čepelka, Šturma, str. 175

neúnosnými. Pokud by se protistrana bránila jakékoli změně závazku, okolnost, že mezinárodní právo neumožňuje ukončit smluvní vztah nebo změnit jeho obsah jiným platným způsobem jako uzavřením nové dohody, by mohla vést k vážnému zhoršení vztahů zainteresovaných států a nespokojený stát by se mohl uchýlit k nápravním prostředkům vymykajícím se právu. Proto v některých případech, když smlouva neumožňuje straně žádný jiný způsob zproštění se závazku, který se pro ní stal tíživým, může se za splnění určitých podmínek dovolávat změny okolností.¹⁰²

Co se týče právního charakteru klauzule *rebus sic stantibus*, existuje v tomto ohledu několik protichůdných teorií. Nejstarší sahá až k Tomáši Akvinskému, který vidí v klauzuli implicitní podmínku, kterou mají strany na zřeteli kdykoliv uzavírají smlouvu, i když ji výslovně nevkládají do textu instrumentu. Sám termín "klauzule" je pravděpodobně povolán poukázat na takové implicitní ustanovení. Podle dané teorie je klauzule *rebus sic stantibus* v důsledku existující ale nevyslovené vůle stran implicitně obsažena ve všech smlouvách.¹⁰³ Jiná, od předešlé radikálně odlišná doktrína se snaží naopak vidět v klauzuli objektivní pravidlo mezinárodního práva a uznává svobodu smluvních stran dovolávat se ho nezávisle na tom, jaký byl jejich úmysl v době uzavírání smlouvy. Podle tohoto proudu jde tedy o obecně platné pravidlo mezinárodního práva, které lze použít nezávisle na obsahu dohody stran při uzavírání smlouvy a které v případě existence podstatné změny okolností v porovnání s okolnostmi které tady byly v době uzavírání smlouvy opravňuje kteroukoliv ze stran ke skončení smlouvy. V současnosti je podle názoru Komise pro mezinárodní právo předpokládána existence implicitní klauzule ve všech smlouvách vnímána již pouze jako fikce, protože ve většině případů strany při uzavírání smlouvy změnu okolností ve skutečnosti nepředvídají a kdyby tak činily, bylo by to pravděpodobně vyjádřeno jiným způsobem (např. explicitně). Teorie fikce dává navíc do značné míry prostor subjektivní interpretaci a potažmo zneužití klauzule, proto Komise usoudila, že musí být zavržena, a zásada *rebus sic stantibus* musí být vyjádřena ve formě objektivního pravidla, podle kterého se za určitých, předem stanovených podmínek, strana bude moci dovolávat podstatné změny okolností jako důvodu pro ukončení smlouvy. Tento záměr

¹⁰² opak. cit. *Projet d'articles sur le droit des traités et commentaires*, str. 281

¹⁰³ Haraszti, G.: *Treaties and the Fundamental Change of Circumstances*, in *Academie de Droit International de La Haye: Recueil Des Cours, Volume 146 (1975/III)*, Martinus Nijhoff Publishers, 2000, str. 46

Komise se projevil také v rovině terminologické, co vysvětluje, že Vídeňská úmluva opustila označení *rebus sic stantibus* a používá termínu podstatné změny okolností.¹⁰⁴

Doktrína *rebus sic stantibus* se vyvinula v oblasti civilního práva, přičemž kořeny tohoto principu sahají až do dob kanonického práva. Tomáš Akvinský ve své *Summa Theologica* zastával názor, že strana se zprošťuje vykonávání svých smluvních závazků, pokud se změnila výchozí podmínky týkající se osob nebo předmětu závazku.¹⁰⁵ První autor, který byl zastáncem myšlenky přijat tento koncept do mezinárodního práva byl Gentili, který tvrdil, že pokud dojde ke změně okolností, z vykonávání smlouvy musí být udělena výjimka a považoval klauzuli *rebus sic stantibus* za implicitně obsaženou ve všech smlouvách. Naproti tomu "otec" mezinárodního práva veřejného, Hugo Grotius, nepřipisoval klauzuli zvláštní význam a uznával její relevanci pouze ve značně omezeném rozsahu. Další milník ve vývoji koncepce znamenaly zejména Vattelovi názory, který říkal, že pokud byla smlouva uzavřena s ohledem na, a z důvodu určitých podmínek, pak změna takových podmínek nevyhnutně způsobí také zánik smlouvy. Po Vattelovi se autoři zabývající se smluvním právem nutně museli vyjádřit k otázce klauzule *rebus sic stantibus*, částečně zpochybňujíc, částečně uznávajíc Vattelovo odůvodnění jejího použití.¹⁰⁶

Každopádně v průběhu 19. století se dovolávání změny okolností k odůvodnění vyvázání se ze smluvních závazků stalo častým jevem v diplomatické praxi států. Přesto že při aplikaci klauzule v konkrétních případech nebylo její zneužití ničím neobvyklým, jeho samotná existence nebyla státy zpochybňována, a pokud bylo napadeno její použití, bylo tomu tak jen v souvislosti s konkrétními okolnostmi její aplikace. Jedním z nejdůležitějších sporů týkajících se uplatnění pravidla byla kauza, kdy se na jeho základě Rusko chtělo vyvázat ze svých závazků uložených smlouvou z roku 1856 o neutralizaci Černého moře. Při řešení sporu se londýnská konference vyjádřila následovně: „je základním pravidlem obecního mezinárodního práva, že žádná ze stran se nemůže jednostranně vyvázat ze svých smluvních závazků, nebo jich změnit, ledaže se souhlasem smluvních stran, na základě jejich vzájemné dohody.“ Po dlouhou dobu bylo toto konstatování nesprávně vnímáno jako zavrnutí klauzule *rebus sic stantibus* a

¹⁰⁴ opak. cit. *Projet d'articles sur le droit des traités et commentaires*, str. 281

¹⁰⁵ Sinclair, I.: *The Vienna Convention on the Law of Treaties*, Manchester University Press ND, 1984, str. 192

¹⁰⁶ opak. cit. Haraszti, str. 18

někteří její odpůrci na něm ještě stále stavějí.¹⁰⁷ Byl to první případ, kdy se velká mocnost klauzule *rebus sic stantibus* veřejně domáhala a který byl projednáván na mezinárodní konferenci. Podobná situace se opakovala např. v roce 1935, kdy se Německo dovolávalo podstatné změny okolností aby ospravedlnilo remilitarizaci Porýní a znovuzavedení povinné vojenské služby a tím i porušení Versailleské smlouvy. V tomto případě bylo konstatováno, že nenastala taková změna okolností, která by použití klauzule odůvodňovala. Ve zmíněných případech šlo spíše o změnu mocenských poměrů, které však zainteresovaným státům nemohly sloužit jako důvod ke skončení smlouvy, proto se státy namísto toho dovolávali změny okolností.

Obecně lze konstatovat, že z četných případů kdy se státy klauzule *rebus sic stantibus* dovolávaly vyplývá, že nemají potíže s uznáním principu podstatné změny okolností, pokud se jím odůvodňuje právo státu dovolat se na jeho základě skončení nebo revize předmětné smlouvy. Jestli však ze stejného důvodu protistrana míní přistoupit k jednostrannému ukončení smlouvy, státy již uplatnění principu zpochybňují.¹⁰⁸ Abychom připomněli alespoň jeden případ z praxe, můžeme poukázat na spor ve věci *Zones franches*, kde francouzská vláda, která se principu *rebus sic stantibus* dovolávala, sama zdůraznila, že tento princip by neumožnil jednostrannou výpověď smlouvy považované za vypršenou. Domnívala se, že daná teorie nemůže způsobit zánik smlouvy jenom kdyby „*změna okolností byla uznána právním aktem obou zainteresovaných států*“; a dodala: „*tento právní akt mezi dvěma zainteresovanými státy může být buď dohoda uznávající změnu okolností a její účinek na smlouvu, nebo rozsudek příslušného mezinárodního soudu, pokud takový existuje*“.¹⁰⁹

Existenci podstatné změny okolností jako principu mezinárodního práva připouštějí v současnosti skoro všichni právníci působící v oblasti mezinárodního práva, i když někdy pouze zdráhavě.¹¹⁰ Komise pro mezinárodní právo usoudila, že teorie má své opodstatněné místo v současném smluvním právu, ale pouze jsou-li podmínky její aplikace pečlivě definovány a podrobně upraveny. Proto se podstatně změněných okolností jako důvodu pro skončení smlouvy dvoustranné (nebo pro odstoupení od smlouvy mnohostranné) lze dovolat jen zcela výjimečně, čemuž také odpovídá

¹⁰⁷ opak. cit. Haraszti, str. 25

¹⁰⁸ opak. cit. *Projet d'articles sur le droit des traités et commentaires*, str. 280

¹⁰⁹ opak. cit. *Projet d'articles sur le droit des traités et commentaires*, str. 281

¹¹⁰ opak. cit. *Projet d'articles sur le droit des traités et commentaires*, str. 280

negativní textace, použitá v čl. 62, odst. 1 Vídeňské úmluvy k vymezení podmínek, za kterých je dovolání se řečených okolností přístupné.¹¹¹ Komise pro mezinárodní právo v komentáři k článku 62, odst. 1 vyjmenovává podmínky, které je nutné pro aplikaci pravidla splnit následovně:

- změna musí nastat v okolnostech, které v době uzavírání smlouvy již existovaly,
- musí jít o změnu podstatnou,
- změna okolností musí být nepředvídatelná smluvními stranami,
- existence daných okolností musí tvořit podstatný důvod souhlasu stran být smlouvou vázány,
- nastalá změna musí radikálně transformovat závazek, ke splnění kterého je smluvní strana nadále povinna.¹¹²

Co se týče požadavku změny pouze těch okolností, které v době uzavření smlouvy již existovaly a dále požadavku nepředvídatelnosti změny, není třeba je dále ujasňovat. Otázky mohou vzniknout především ohledně toho, jaké okolnosti a do jaké míry se musí změnit, aby se pravidlo obsažené v článku 62 uplatnilo. Ohledně charakteru okolností se již Komise samotná při formulaci článku zabývala otázkou, zda by mohl být princip podstatné změny okolností uplatněn i v případě, kdyby šlo pouze o změnu okolností obecně, bez toho, aby takové okolnosti měly jakýkoliv vztah k dané smlouvě. Výsledkem úvahy Komise bylo připuštění takové možnosti pouze v případě, kdy obecná změna vyvolá změnu další, teď již konkrétní okolnosti, která tvoří podstatný základ souhlasu strany být smlouvou vázána (čím se vlastně pouze potvrzuje pravidlo obsažené v článku 62). Některé státy usilovaly o obsažení dalšího omezení, které mělo výslovně zakázat dovolávání se takové změny okolností, která je výsledkem subjektivní změny postoje nebo politické orientace státu, Komise však nakonec usoudila, že výslovné ustanovení by bylo nadbytečné, protože formulace „podstatná změna okolností“ postačí k zamezení zneužití i v těchto případech. Lze se tudíž dovolat jen změny celkové politické orientace země a jen tehdy, jestliže v důsledku toho došlo ke

¹¹¹ opak. cit. Čepelka, Šturma, str. 173

¹¹² opak. cit. Degan, str. 461

změně právě těch okolností, které byly podstatným důvodem pro uzavření dané smlouvy. Příkladem tu může být časově neterminovaná spojenecká dohoda, jejíž další plnění je v důsledku celkové změny politické orientace vlády jednoho účastnického státu nerealizovatelné, a to i pro druhý účastnický stát.¹¹³

Podstatně změněných okolností se vůbec nelze dovolat jen ve dvou případech výslovně uvedených v článku 62, odst. 2 Vídeňské úmluvy, a to tehdy, když by se z tohoto důvodu zpochybňovala smlouva o stanovení státní hranice, a jestliže podstatnou změnu okolností vyvolalo předchozí protiprávní chování toho státu, který se řečené změny okolností v důsledku toho dovolává. Poslední náležitost, která musí být splněna, aby se stát změněných okolností úspěšně dovolal je, že nastalou změnu okolností musí notifikovat protistraně a pouze tehdy, jestliže neobdrží proti tomu popřípadě vznesenou námitku, může danou smlouvu pokládat za skončenou.¹¹⁴

Zatím co koncepce následné nemožnosti plnění popsané v kapitole 2.2.3 se vztahuje pouze k zániku vlastního předmětu smlouvy (ať už předmětu fyzickému nebo předmětu abstraktnější povahy), článek 62 Vídeňské úmluvy umožňuje její skončení pokud došlo k podstatné změně okolností existující v době uzavření smlouvy. Jelikož okolnosti, na kterých spočívá možnost ukončení smlouvy musí tvořit podstatný základ souhlasu stran, můžeme je chápat jako jakousi přechodnou vrstvu mezi samotným předmětem smlouvy a bezvýznamnou sférou vnějšího světa.¹¹⁵

3.3.2 HODNOCENÍ PODSTATNÉ ZMĚNY OKOLNOSTÍ V PŘÍPADĚ GABČÍKOVO-NAGYMAROS

Maďarsko identifikovalo několik podstatných prvků, přítomných již při uzavírání Smlouvy z roku 1977, které se k datu oznámení skončení Smlouvy podstatně změnilo, a podle jeho názoru kumulativně vedly k podstatné změně okolností. Byly to především:

- pojem „socialistické integrace“, pro kterou byla Smlouva z roku 1977 původně prostředkem, který ale posléze zanikl;

¹¹³ opak. cit. Čepelka, Šturma, str. 173

¹¹⁴ opak. cit. Čepelka, Šturma, str. 174

¹¹⁵ opak. cit. Reichert-Facilides, str. 845

- „jednotný a nedílný operační systém“, který byl nahrazen jednostranným schématem;
- skutečnost, že základ plánované společné investice byl narušen/znemožněn? náhlým octnutím se obou států v podmínkách tržního hospodářství;
- přístup Československa, v důsledku kterého se „rámcová smlouva“ přetvořila v „neměnnou normu“; a nakonec
- transformace Smlouvy slučitelné s ochranou životního prostředí v „návod na ekologickou katastrofu“.¹¹⁶

Soud se při hodnocení skutkového stavu a tvrzení stran zabýval výše zmíněnými dílčími prvky, které přeskupil na změny charakteru politického, změny charakteru ekonomického, vývoj v oblasti životního prostředí a vývoj nových norem. Došel k závěru, že politická situace nepochybně hrála relevantní roli pro uzavření Smlouvy z roku 1977. Nicméně předmět a účel Smlouvy, tj. společný investiční projekt pro výrobu elektrické energie, povodňovou kontrolu a zlepšení lodní dopravy na Dunaji nebyl tak úzce spojen s politickými podmínkami, aby tyto mohly být posuzovány jako podstatný základ souhlasu stran podle článku 62 Vídeňské úmluvy.¹¹⁷ Změna těchto podmínek proto nemohla být v realitě vnímána jako změna, která by byla způsobilá modifikovat ještě trvající závazky plynoucí ze Smlouvy do takové míry, jak je požadováno doktrínou podstatné změny okolností. Co se týče hodnocení ekonomických změn, Soud dospěl k stejnému závěru jako v případě politické situace, a dále dodal, že i kdyby odhadovaná výnosnost projektu byla v roce 1992 poklesla v porovnání s odhady z roku 1977, tato skutečnost by v žádném případě nevedla k radikální změně závazků stran.¹¹⁸

Dále se Soud zabýval vývojem v oblasti životního prostředí a vývojem environmentálního práva. Ve svém hodnocení nepopíral, že dané oblasti prošly v období od 1977 do 1992 skutečně hlubokými změnami, usoudil však, že tyto změny nejsou způsobilé vyvolat podstatnou změnu poměrů jednak z důvodu, že takový vývoj nebyl úplně nepředvídatelný a také proto, že Smlouva z roku 1977 ve svých člancích 15, 17 a 20 stranám umožňovala veškeré změny podobného charakteru do Smlouvy

¹¹⁶ opak. cit. Fitzmaurice, str. 331

¹¹⁷ Rozsudek *Gabčíkovo-Nagyymaros*, odstavec 104

¹¹⁸ opak. cit. Fitzmaurice, str. 331

inkorporovat. Na první pohled se taková argumentace Soudu jeví jako přesvědčující, protože výslovné ustanovení Smlouvy poukazuje na to, že Strany předvíдалy budoucí vývoj a způsob jeho řešení stranami. Nicméně tato nezohlednila skutečnost, že ústředním problémem celého případu byl rozsah dané změny: Smlouvou určený postup byl totiž vytvořen k integrování environmentálních problémů v rámci projektu, Maďarsko však zpochybňovalo environmentální udržitelnost projektu jako takého, zejména operaci systému ve špičkovém modu.¹¹⁹ Že Soud odmítl vzít v potaz výše uvedené, lze připisovat tomu, že nebyl připraven nechat převážít ekologické argumenty nad principem závaznosti smluv. Můžeme však uvažovat i o dogmatictějších vysvětlení, podle kterého neochota Soudu aplikovat na případ článek 62 Vídeňské úmluvy souvisí se skutečností, že v převážné většině vnitrostátních právních řádů, které klauzuli *rebus sic stantibus* uznávají při vyvolání skončení smlouvy na jejím základě musí být váženo mezi zájmy dvou stran. V našem případě byla nutnost zvážení daných zájmů evidentní už jen proto, že Československo v době kdy Maďarsko poprvé zmínilo své environmentální pochybnosti již do projektu investovalo obrovské zdroje. Vídeňská úmluva však tento vyvažovací test neobsahuje, a proto by Soud byl nucen ho přidat k podmínkám již stanoveným článkem 62.¹²⁰

Po hodnocení výše uvedených aspektů v rámci teorie podstatné změny okolností Soud shrnul svůj názor následovně:

„Změněné okolnosti uvedené Maďarskem nejsou podle mínění Soudu, ať už individuálně nebo kolektivně, takového charakteru, že by radikálně změnilly rozsah zbývajících závazků nutných k uskutečnění projektu. Podstatná změna okolností by musela být nepředvídatelná; existence okolností v době uzavírání smlouvy by musela být nezbytným základem souhlasu stran být smlouvou vázány. Kromě toho je negativní a podmíněná formulace obsažena ve Vídeňské úmluvě jasným znamením, že stabilita smluvních vztahů vyžaduje, aby k aplikaci podstatné změny podmínek docházelo pouze ve výjimečných případech.“¹²¹

Na základě výše řečeného můžeme konstatovat, že Soud v souladu se svou dřívější, již ustálenou judikaturou ve věci podstatné změny okolností potvrdil, že při aplikaci tohoto

¹¹⁹ opak. cit. Reichert-Facilides, str. 845

¹²⁰ opak. cit. Reichert-Facilides, str. 846

¹²¹ Rozsudek *Gabčíkovo-Nagymaros*, odstavec 104

důvodu skončení smluv třeba vždy vycházet z restriktivního výkladu, a proto musí být nezbytně splněny všechny základní náležitosti, které Vídeňská úmluva pro uplatnění institutu předpisuje. Musí jít tudíž nezbytně o změny nepředvídatelné a nové okolnosti musí být radikálně odlišné od okolností, které byly dány v době uzavření smlouvy, a které proto tvořily základ vůle stran být vázány. Soud dále přispěl k pochopení článku 62 tím, že naznačil, že negativní a podmíněná dikce článku je jasným znamením, že stabilita smluvních vztahů vyžaduje, aby se podstatné změny okolností dalo dovolávat pouze ve výjimečných situacích.¹²²

3.4 Podstatné porušení smlouvy

3.4.1 KONCEPCE PODSTATNÉHO PORUŠENÍ SMLOUVY

V případě podstatného porušení smlouvy jedním ze států má poškozená strana právo dovolávat se skončení smlouvy nebo úplného či částečného přerušení jejího provádění. Pravidlo spočívá na principu, že strana nemůže být nucena k plnění závazků plynoucích z určité smlouvy, pokud její smluvní partner odmítá plnit své závazky ze stejné smlouvy. Právo strany vyvolat skončení smlouvy, obsaženo v článku 60 Vídeňské úmluvy, jakožto kodifikace obecného mezinárodního práva v této oblasti¹²³, vzniká pouze v případě porušení závazků, které mají svůj původ ve smluvním právu, přesněji řečeno ve smlouvě, kteréž skončení se poškozená strana dovolává; porušení jakékoliv jiné smlouvy nebo pravidel obecného mezinárodního práva může odůvodňovat jiná opatření, jako například protiopatření poškozené strany, ale není způsobilým důvodem ke skončení smlouvy ve smyslu Vídeňské úmluvy. Dané omezení článku 60 bylo rozsáhle kritizováno jako jeden z jeho nedostatků.¹²⁴ Dále třeba poznamenat, že ustanovení Vídeňské úmluvy mají dispozitivní charakter a uplatní se pouze v případě, že strany pro případ porušení smlouvy nepředvídalý jinou úpravu ve smlouvě samotné, resp. doplňují předmětná ustanovení smlouvy.¹²⁵ Právo poškozeného

¹²² opak. cit. Fitzmaurice, str. 331

¹²³ viz *Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 279 (1970)*, Advisory Opinion, I.C.J Reports 1971, odstavec 94

¹²⁴ opak. cit. Fitzmaurice, str. 335

¹²⁵ opak. cit. Degan, str. 472

státu smlouvu skončit existuje nezávisle na právu domáhat se nápravy škody způsobené porušením smlouvy, vyplývajícím z práva odpovědnosti států.

Výše zmíněné právo má kořeny v principu reciprocit a vyplývá z aspektu reciprocit *do ut des*, který je vyjádřen v maximě *inadimplenti non est adimplendum*.¹²⁶ Jde především o princip práva civilního, který byl postupně převzat do práva mezinárodního. Jedním z prvních známých případů, kde se tohoto principu strana sporu výslovně dovolávala byl případ řeky Meuse („*Prise d'eau a la Meuse*“), projednávaný před předchůdcem MSD, Stálým dvorem mezinárodní spravedlnosti, v roce 1937.¹²⁷ Šlo o spor mezi Belgií a Holandskem ohledně vybudování určitých objektů na řece Meuse v rozporu se Smlouvou z roku 1863, která upravovala právní režim řeky. Belgie poukazovala na to, že v důsledku porušení smlouvy ze strany Holandska vybudováním těchto objektů Holandsko pozbylo právo dovolávat se ostatních ustanovení smlouvy, přičemž svou argumentaci postavila právě na principu *inadimplenti non est adimplendum*. Co se týče verdiktu soudu, vycházejíc ze skutkových okolností shledal, že Holandsko smlouvu svým chováním neporušilo. Současně se však vyslovil také k principu skončení smluv z důvodu jejich porušení obecně, a to prostřednictvím minoritního vota soudce Anzilottiho, podle kterého je princip, jehož se Belgie dovolávala „*tak opodstatněný, tak spravedlivý, v takové míře obecně uznávaný, že by měl být aplikován i v mezinárodních vztazích*“.¹²⁸ Dalším případem, který měl na vývoj tohoto důvodu skončení smluv značný význam, je arbitráž Tacna a Arica,¹²⁹ ve které šlo o spor mezi Chile a Peru ohledně určitého území na pohraničí obou států, o jejíž další náležitosti k jednomu z těchto států se měl podle Anconské smlouvy konat plebiscit. Peru ve sporu tvrdilo, že tato smlouva skončila v důsledku její porušení ze strany Chile, které svým chováním konání plebiscitu soustavně znemožňovalo. Ve svém rozhodnutí rozhodce (americký prezident Calvin Coolidge) nepopíral existenci určitých praktik Chile, které byly namířeny proti plebiscitu, poukázal však na to, že Peru se nepodařilo prokázat vyvolání situace takové závažnosti ze strany Chile, která by úplně znemožnila realizaci cílů smlouvy.

¹²⁶ opak. cit. Fitzmaurice, str. 334

¹²⁷ *The Diversion of Water from the Meuse*, Judgment of June 28th, 1937, Permanent Court of International Justice, Series A/B No 70

¹²⁸ opak. cit. *Projet d'articles sur le droit des traités et commentaires*, str. 277

¹²⁹ *Tacna-Arica question (Chile, Peru)*, Reports of International Arbitral Awards, 4 March 1925, Volume II

Spory v oblasti podstatného porušení smlouvy nejsou neobvyklé, praxe států však neumožňuje určit opravdový rozsah práva smlouvu skončit v důsledku jejího porušení. V mnoha případech, kdy se státy, které od smlouvy odstoupily rozhodly smlouvu skončit z důvodů celkem jiných a jejího porušení se dovolávaly především jako záminky k odstoupení od smlouvy, nebylo možné vážně prozkoumat podstatu dotčeného právního principu. Druhá smluvní strana napadala ve všeobecnosti odstoupení od smlouvy především na základě skutkových okolností, a došlo-li k použití výrazů, které zdánlivě popíraly, že porušení smlouvy by mohlo být ospravedlněním jednostranného odstoupení od smlouvy, tento přístup se zdal být více protestem proti jednostranným a svévolným prohlášením států, které od smlouvy odstoupily, nežli popřením samotného principu na kterém právo spočívá.¹³⁰ Lze tady upozornit například na případ Soudní pravomoci rady ICAO pro rozhodování sporů mezi Indií a Pákistánem. India tady odmítala povolení přeletu pákistánských civilních letadel nad svým územím, protože Pákistán údajně porušoval dvě úmluvy. Stavějíc na článku 60 Vídeňské úmluvy soud poukázal na to, že Indie nespecifikovala, k porušení kterých konkrétních ustanovení uvedených úmluv došlo, a proto nemohl posoudit, jestli jí mohlo vzniknout právo ke skončení nebo přerušování provádění smlouvy.¹³¹

Drtivá většina právníků uznává, že porušení smlouvy jednou stranou může vést ke vzniku práva druhé strany od smlouvy odstoupit. Co se však týče rozsahu tohoto práva a podmínek za kterých může být uplatněno, názory se rozcházejí. Někteří právníci, z důvodu neexistence efektivního mezinárodního orgánu, který by mohl zabezpečovat vykonávání mezinárodních smluv, přikládají větší váhu myšlence, že poškozená strana musí mít možnost využít svého práva jakožto sankce za porušení smlouvy. Tato skupina má tendenci formulovat dané právo jako absolutní a přiznat poškozené straně obecné právo smlouvu skončit vždy pokud byla porušena. Jiní právníci zase připisují větší význam myšlence, že Stát se může uchýlit k dovolání se nepodstatného nebo dokonce smyšleného porušení smlouvy jako záminky k odstoupení od ní když ji považuje za tíživou. Představitelé tohoto proudu naopak mají tendenci omezovat právo na odstoupení od smlouvy na případy kdy došlo k porušení

¹³⁰ opak. cit. *Projet d'articles sur le droit des traités et commentaires*, str. 276

¹³¹ opak. cit. Degan, str. 475

„zásadnímu“ nebo podstatnému“ a rovněž podřizují výkon tohoto práva určitým procedurálním podmínkám.¹³²

Záměrem diplomatické konference bylo dosáhnout rovnováhy mezi potřebou ochrany stability smluv a potřebou zajištění ochrany přijatelné úrovně poškozené strany, která se stala obětí porušení smlouvy, zachovala však restriktivní přístup. Odráží se to především ve skutečnosti, že formulace práva smlouvu skončit nebo přerušit její provádění v článku 60 Vídeňské úmluvy nepřipouští, aby porušení smlouvy mělo automatický účinek na její trvání, pouze dává možnost poškozené straně dovolat se takového skončení nebo přerušování. Funkcí tohoto ustanovení je zabránit zneužití porušení smlouvy, jako důvodu pro její skončení když se stane pro strany nežádoucí a tak přispět k stabilitě smluvních vztahů. V této souvislosti lze zmínit známý spor, kdy se MSD zabýval odejmutím mandátu Jihoafrické republiky pro porušení smlouvy v případě *Namíbie*.¹³³ Rozsudek byl podroben rozsáhlé kritice právě díky tvrzení, že právo smlouvu skončit z důvodu jejího podstatného porušení je uznávaným pravidlem obecného mezinárodního práva. Kritici rozhodnutí poukazovali na to, že tvrzení není podloženo praxí států a navíc ho neuznává ani článkem 60 Vídeňské úmluvy. Komise následně potvrdila, že formulace „*Podstatné porušení (...) opravňuje druhou stranu, aby se dovolávala porušení jako důvodu pro zánik smlouvy (...)*“ bylo zvoleno ke zdůraznění skutečnosti, že právo vyplývající z tohoto článku se nedá považovat za právo svévolně vyhlásit smlouvu za skončenou.¹³⁴ Okamžité přerušování provádění nebo dokonce skončení smlouvy připouští Vídeňská úmluva pouze v přesně stanovených případech porušení multilaterálních smluv.

Strana se daného důvodu může úspěšně dovolávat pouze v případě, že jde o podstatné porušení smlouvy. Podstatné porušení pro účely Vídeňské úmluvy přitom definuje čl. 60, odst. 3. V minulosti někteří autoři připouštěli, že jakékoliv porušení ustanovení smlouvy postačí k ospravedlnění odstoupení od ní. Při formulaci textu Vídeňské úmluvy se však všichni účastníci mezinárodní konference shodli na tom, že právo smlouvu skončit nebo přerušit její provádění musí být omezeno na případy, kdy jde o porušení závažného charakteru. Při popisování charakteru porušení uvažovali o

¹³² opak. cit. *Projet d'articles sur le droit des traités et commentaires*, str. 276

¹³³ opak. cit. *Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 279 (1970)*

¹³⁴ opak. cit. Fitzmaurice, str. 336

použití termínů „zásadní“ („*fondamental*“) nebo „podstatné“ („*substantielle*“), přičemž Termín „zásadní porušení“ může být chápán jako označení porušení pouze takového ustanovení, které se dotýká přímo cílů v samotném středu smlouvy. Nicméně jiná ustanovení, které strana považuje za nezbytná pro efektivní realizaci cílů smlouvy, mohla mít rovněž velkou váhu při jejím rozhodnutí smlouvu uzavřít, i když mají povahu pouze akcesorickou. Proto byla nakonec zvolena formulace „podstatné porušení smlouvy“, dopad kterého je širší. Není pochyb, že neoprávněné odstoupení od smlouvy by bylo automaticky považováno za podstatné porušení smlouvy – Vídeňská úmluva tuto možnost totiž výslovně upravuje („*takové odmítnutí smlouvy, které tato úmluva nedovoluje*“).¹³⁵ Další, obecná forma podstatného porušení je formulována Úmluvou jako „*porušení ustanovení, které je podstatné pro plnění předmětu a účelu smlouvy.*“ Třeba však podotknout, že definice obsažena v článku 62, odst. 3 trpí vadou, protože neukládá, že porušení podstatného ustanovení musí být dostatečné závažnosti.¹³⁶ V případě že druhá strana zpochybňuje samotnou existenci porušení smlouvy nebo podstatný charakter takového porušení, vznikne mezi stranami spor, který bude třeba ve smyslu obecného mezinárodního práva řešit mírovými prostředky.

Jak je již z výše zmíněného patrné, podstatné porušení smlouvy bylo při práci Komise pro mezinárodní právo předmětem rozsáhlé diskuse, přičemž Komise se přikláněla k co nejopatrnějšímu přístupu k této problematice. Proto bylo zachováno stanovisko, že porušením smlouvy, ať už je jeho závažnost jakákoliv, nedochází *ipso facto* ke skončení smlouvy a také, že státy nejsou oprávněné jednostranně skončit smlouvu s poukazem na její podstatné porušení.¹³⁷ Procedurální pravidla pro dovolání se porušení smluv jsou stejná jako u ostatních případů skončení smlouvy popisovaných Vídeňskou úmluvou, uplatní se tedy článek 65 a násl. Úmluvy.

3.4.2 HODNOCENÍ PODSTATNÉHO PORUŠENÍ SMLOUVY V PŘÍPADĚ GABČÍKOVO-NAGYMAROS

Další důvod, kterého se Maďarsko k ospravedlnění skončení Smlouvy z roku 1977 dovolávalo, bylo právě podstatné porušení smlouvy. Maďarsko tvrdilo, že

¹³⁵ opak. cit. *Projet d'articles sur le droit des traités et commentaires*, str. 278

¹³⁶ opak. cit. Malanczuk, Akehurst, str. 143

¹³⁷ opak. cit. Fitzmaurice, str. 335

Československo porušilo články 15, 19 a 20 Smlouvy společně s jinými úmluvami a pravidly obecného mezinárodního práva, a dále že se naplánováním, výstavbou a zprovozněním Varianty C dopustilo podstatného porušení Smlouvy.¹³⁸

Nejdřív se Soud zabýval argumentem, že Československo se dopustilo porušení článků 15, 19 a 20 Smlouvy, konkrétně tím, že odmítlo s Maďarskem vyjednávat ohledně upravení Společného smluvního projektu v souladu s novým vývojem v oblasti ochrany životního prostředí. Zmíněné články byly koncipovány tak, aby nutily strany vykonávat společné nezbytné kroky na zajištění ochrany kvality vody, přírody a rybolovu na nepřetržité bázi. Závazky obsažené v těchto článcích měly být implementovány pomocí prostředků určených v Společném smluvním projektu. Soud při hodnocení okolností případu shledal, že neúspěch stran dohodnout se na těchto prostředcích nelze připisovat pouze jedné z nich, a proto také usoudil, že k porušení článků 15, 19 a 20 Smlouvy Československem v tomto smyslu nedošlo. Ve sporu nebylo dostatečně doloženo, že by Československo soustavně odmítalo s Maďarskem jednat ohledně vhodnosti a nutnosti podniknutí kroků na ochranu životního prostředí. Mezi stranami nešlo ve skutečnosti o rozpor, co se týče potřeby dalšího prozkoumání dopadů projektu na životní prostředí, ale Československo odmítalo přerušit provádění prací po dobu trvání takového šetření, kdežto Maďarsko naopak považovalo dočasné přerušování prací za základní podmínku environmentálního prozkoumání projektu, protože se domnívalo, že pokračování prací by mělo negativní vliv na výsledky šetření i dalšího vyjednávání.¹³⁹

Nicméně Maďarsko spoléhalo spíš na argument podstatného porušení Smlouvy z roku 1977, ke kterému podle jeho názoru došlo v důsledku výstavby Varianty C Československem. V této souvislosti Soud shledal, že Československo sice Smlouvu opravdu porušilo, když jednostranně a výlučně na svém území zprovoznilo alternativní variantu projektu, který měl být původně společnou investicí, co se však týče časového okamžiku porušení, k tomuto došlo podle názoru Soudu pouze když Československo odklonilo vodu z Dunaje do přívodového kanálu v říjnu 1992 a Variantu C zprovoznilo. Výstavbou objektů nezbytných k zprovoznění Varianty C se Československo porušení Smlouvy podle Soudu ještě nedopustilo a proto také Soud považoval notifikaci Maďarska z května 1992 za předčasnou, jelikož v této době se ještě podstatné porušení

¹³⁸ opak. cit. Fitzmaurice, str. 334

¹³⁹ opak. cit. Fitzmaurice, str. 337

smlouvy, na základě kterého by se Maďarsko mohlo dovolávat skončení Smlouvy z roku 1977, ve skutečnosti nerealizovalo.¹⁴⁰

Z formálního hlediska byl takový závěr opodstatněný, protože práce v Čunovu byly vykonávány pouze na Československém území a odklonění Dunaje do přívodového kanálu bylo zahájeno pouze v říjnu 1992. Z více realistického pohledu však hrozba porušení Smlouvy byla bezprostřední již v květnu 1992, protože výstavba čunovské hráze jasně naznačovala, že Československo je odhodláno k samostatnému postupu. Za těchto okolností by bylo pozdržení deklarace Maďarska o dalších 6 měsících, nebo jeho opakované odstoupení od Smlouvy po zprovoznění Varianty C jen stěží způsobilo jakoukoliv změnu ve vývoji událostí. I když Soud měl dobré důvody udržet smluvní pouto mezi stranami, jeho postoj o předčasném skončení se na první pohled zdá být nešťastný, protože z článku 60 Vídeňské úmluvy v značné míře vylučuje koncepci očekávaného porušení smlouvy („*anticipatory breach*“). Je to tím překvapivější, že Soud se mohl tomuto problému vyhnout a při zamítnutí argumentu spoléhat na skutečnost, že k porušení Smlouvy Československem došlo v důsledku předcházejícího protiprávního jednání Maďarska, které v principu bránilo tomu, aby se porušení Smlouvy domáhalo. Možným vysvětlením může být, že argumentace Soudu má reflektovat pokus posílit úlohu formalit ve smluvním právu, což by bylo žádoucí z toho důvodu, že mezinárodní spory obvykle nejsou podřízeny povinné jurisdikci nezávislého orgánu (resp. soudu).¹⁴¹

Otázkou, která Soud nejvíc rozdělila, byla právě ta týkající se protiprávnosti výstavby a zprovoznění Varianty C, přičemž základní rozpor mezi soudci nastal v tom ohledu, jestli opravdu lze od sebe oddělit výstavbu a zprovoznění alternativního řešení. Z vyjádření, separátních a minoritních vót jedenácti z patnáct soudců vyplývá, že by byli preferovali neoddělení těchto dvou kategorií, šest z nich dále zastávalo názor, že nejen zprovoznění, ale i výstavba Varianty C byla protiprávní. Rozhodnutí Soudu tyto dva aspekty týkající se Varianty C rozdělit a shledání výstavby Varianty C v souladu s právem a její zprovoznění v rozporu s ním umožnilo Soudu dospět k mnohem vyrovnanějšímu a politicky více „stravitelnému“ závěru, který by jinak nebyl možný.

¹⁴⁰ Rozsudek *Gabčíkovo-Nagyymaros*, odstavec 108

¹⁴¹ opak. cit. Reichart-Facilides, str. 489

Takto pro Soud bylo možné vyslovit závěr, že Smlouva z roku 1977 zůstala mezi Československem a Maďarskem v platnosti.¹⁴²

Co se týče formálních požadavků, které Úmluva stanoví v případě skončení smlouvy, Soud poznamenal, že deklaraci Maďarska, vydanou 6. května 1992 s účinností od 25. května 1992 nepovažuje za jednání v dobré víře. Strany sporu se totiž shodly na tom, že články Vídeňské úmluvy upravující procedurální pravidla v případě skončení smluv nebo přerušeni jejich provádění jsou alespoň odrazem obecného mezinárodního práva, ne-li jeho kodifikací v této oblasti, a jsou založeny na principu dobré víry, Maďarsko bylo tudíž povinné postupovat podle procedurálních pravidel stanovených v článku 65 Úmluvy, což neučinilo.

V závěru lze poznamenat, že Soud při aplikaci ustanovení o podstatném porušení smlouvy postupoval velmi přísným způsobem a pro aplikaci daného principu vyžadoval splnění nejen všech materiálních, ale i procedurálních pravidel. Takovým postupem vlastně přispěl k podpoře principu stability smluv.

3.5 Vznik nové normy mezinárodního práva

3.5.1 KONCEPCE VZNIKU NOVÉ NORMY MEZINÁRODNÍHO PRÁVA

Vznik nové imperativní normy mezinárodního práva může být dalším důvodem skončení smlouvy. Vychází se přitom ze základního předpokladu, že v současném mezinárodním právu existují a jsou uznávané určité elementární normy kogentního charakteru, které jednotlivé státy nemají možnost derogovat ani na základě dohody s jinými státy. Potvrzení existence *ius cogens* a jeho první obecnou definici přinesl článek 53 Vídeňské úmluvy, který stanovil, že pro účely Úmluvy je imperativní normou obecného mezinárodního práva norma přijatá a uznaná mezinárodním společenstvím států jako celkem za normu, od níž není dovoleno se odchýlit a která může být změněna pouze novou normou obecního mezinárodního práva stejné povahy.¹⁴³

Vídeňská úmluva stanoví skončení smlouvy z důvodu, že se její obsah dostane do rozporu s novou kogentní normou mezinárodního práva spíše *in eventum*. Tento způsob mohl být praktický v době, kdy existující smlouvy – též utajované – se do

¹⁴² opak. cit. Lammers, str. 315-316

¹⁴³ opak. cit. Čepelka, Šturma, str. 137

takového rozporu dostaly proto, že se určitá kogentní norma právě ustálila (zákaz uchylování se k síle). To byl případ aliance na výboj, uzavřené v roce 1939 mezi Německem, Itálií a (později) Japonskem, zvaná též „osa Berlín, Řím, Tokio“.¹⁴⁴

Vznik nové imperativní normy, která je inkompatibilní se závazky uloženými dřívější smlouvou způsobuje nejen neplatnost takové smlouvy ale i její zánik. Způsobuje rovněž neplatnost smlouvy, která se dostává s takovou normou do rozporu již v době svého uzavření. Z tohoto hlediska je pravidlo obsažené v článku 64 Vídeňské úmluvy logickým doplněním pravidla obsaženého v článku 53, který upravuje počátečnou neplatnost smluv. Komise sice uvažovala nad spojením obou článků, nakonec však usoudila, že zánik smlouvy v důsledku jejího rozporu s novou imperativní normou musí být zachován samostatně jako jeden ze způsobů skončení smlouvy. Tento postup je odůvodněn tím, že pokud se smlouva dostane do rozporu s imperativní normou, způsobuje to sice její neplatnost, ne však s účinky *ab initio*, jako v případě existence překážky *ius cogens* již při jejím vzniku, ale pouze od data, kdy byla přítomnost nové normy *ius cogens* spolehlivě potvrzena. Nové pravidlo *ius cogens* tedy nepůsobí retroaktivně a nezabavuje existující smlouvu platnosti, kterou měla před vznikem tohoto pravidla jako pravidla *ius cogens*.¹⁴⁵

V souvislosti s výše řečeným poukazuje Komise ve svém komentáři na textaci Vídeňské úmluvy, podle které k vyvolání neplatnosti smlouvy je nutné, aby existence kogentní normy byla v daném časovém okamžiku potvrzena („*si une nouvelle norme impérative du droit international général du genre mentionné a l'article 50 est établie...*“). Tuto nuanci však české znění Úmluvy nereflektuje („*Vznikne-li nová imperativní norma...*“). Nejistota okamžiku ustálení normy může působit problémy při stanovení, od kdy se lze nové normy *ius cogens* dovolávat. Příkladem může být formulace mezinárodních trestních činů v článku 19 Návrhu článků o odpovědnosti států Komise pro mezinárodní právo, který uvádí mezi trestnými činy pod písmenem b) „*závažné porušení mezinárodního závazku zásadního významu pro ochranu a zachování životního prostředí, jako například závazku zakazujícího masivní znečišťování atmosféry nebo moře*“. Pravděpodobně existuje obecný souhlas co se týče existence

¹⁴⁴ opak. cit. Čepelka, Šturma, str. 171

¹⁴⁵ opak. cit. *Projet d'articles sur le droit des traités et commentaires*, str. 285

této nové normy *ius cogens*. Nikdo si však není jist okamžikem, kdy se tato norma stala pravidlem pozitivního práva.¹⁴⁶

Pokud se jedna ze stran dovolává skončení smlouvy na základě vzniku nové imperativní normy mezinárodního práva, musí jako při každém jiném důvodu skončení smlouvy podle Vídeňské úmluvy postupovat podle procesních pravidel stanovených v oddílu 4 Úmluvy. Ohledně sporů týkajících se interpretace a aplikace ustanovení upravujících *ius cogens* (čl. 53 a 64 Úmluvy) obsahuje oddíl 4 zvláštní ustanovení, které stranám povinně ukládá obrátit se na MSD nebo využít při řešení sporu arbitrážního řízení. Posouzení, zda určitá norma má charakter *ius cogens* a kdy k takovému jejímu ustálení došlo je teda svěřeno ve sporných případech nezávislé třetí straně.

3.5.2 HODNOCENÍ VZNIKU NOVÝCH ENVIRONMENTÁLNÍCH NOREM MEZINÁRODNÍHO PRÁVA V PŘÍPADĚ GABČÍKOVO-NAGYMAROS

Maďarsko v závěru svého písemného podání argumentovalo, že bylo oprávněno skončit Smlouvu z roku 1977, protože nové požadavky mezinárodního práva v oblasti ochrany životního prostředí vyloučily vykonávání Smlouvy. Poukazovalo na to, že projekt byl vytvořen a zrealizován bez jakéhokoliv řádného posouzení jeho vlivů na životní prostředí, jak vyžadují nově vzniklé normy obecného mezinárodního práva.¹⁴⁷ Implicitně tak žádalo Soud vzít v potaz postavení a právní dopad principu udržitelného rozvoje, zásady předběžné opatrnosti a oznamovací povinnosti a konzultace jako právních povinností v oblasti ochrany životního prostředí.¹⁴⁸

I když žádná ze stran ve svých žalobních návrzích netvrdila, že v období od 1977 došlo ke vzniku nových imperativních norem mezinárodního práva životního prostředí a Soud proto nebyl nucen zvažovat aplikaci článku 64 Vídeňské úmluvy, k dané otázce se vyjádřil tak, že sice závazky z nově vzniklých norem a pravidel práva životního prostředí nemají imperativní charakter ve smyslu článku 64, nicméně strany je při implementaci smluvního režimu nemohou ignorovat.¹⁴⁹

¹⁴⁶ opak. cit. Degan, str. 470

¹⁴⁷ Rozsudek Gabčíkovo-Nagymaros, odstavec 108

¹⁴⁸ opak. cit. Okowa, str. 694

¹⁴⁹ opak. cit. Lammers, str. 309

„Díky novému vědeckému poznání a silícímu vědomí rizik pro lidstvo – pro stávající a budoucí generace – při uskutečňování takových zásahů v neuváženém a neumírněném tempu, se v průběhu posledních dvou dekad vyvinuly nové normy a pravidla vyjádřené ve velkém počtu instrumentů. Takové nové normy třeba vzít v potaz, a takovým novým pravidlům přiznat příslušnou váhu, ne jenom když Státy zvažují nové činnosti ale i když pokračují v činnostech zahájených v minulosti. Potřeba sladit ekonomický vývoj s ochranou životního prostředí je vyjádřena v koncepci udržitelného rozvoje.“¹⁵⁰

Co se týče citovaného postoje Soudu, existují názory, podle kterých Soud neposkytl žádné vysvětlení, proč se měl vývoj v oblasti životního prostředí stát pro strany závazným, nebo proč ho měly strany při implementaci Smlouvy zohlednit, jelikož v průběhu sporu nebylo prokázáno, že koncepce udržitelného rozvoje, zásada předběžné opatrnosti a povinnost zjišťování vlivů na životní prostředí se staly pozitivními právními pravidly normativního charakteru.¹⁵¹

Jako odpověď na tyto názory lze uvést, že z argumentace Soudu v odstavci 110 a násl. Rozsudku vyplývá, že za pramen závazku stran zohlednit nová pravidla environmentálního práva považuje samotnou Smlouvu z roku 1977, přesněji řečeno její články 15, 19 a 20. Podle mínění Soudu tyto články ukládají stranám trvalý závazek udržovat kvalitu vody Dunaje a ochraňovat životní prostředí, přičemž prostředky takové ochrany však nejsou stanoveny Smlouvou samotnou, ale mají je určit strany na základě vzájemné dohody ve Společném smluvním projektu. Zmíněné články přitom předpokládají vtělení nového vývoje v oblasti práva životního prostředí do Smlouvy prostřednictvím dohody stran. Za těchto okolností je zřejmé, že strany měly právní závazek zohlednit nové normy a pravidla mezinárodního práva životního prostředí, které měly inkorporovat do Smlouvy z roku 1977 dohodou.¹⁵² Soud tedy netrval na tom, aby nové normy a pravidla mezinárodního práva, které vznikly po uzavření Smlouvy, byly respektovány stranami při provádění Smlouvy nebo při interpretaci jejích ustanovení za všech okolností. Uznal, že normy a pravidla mezinárodního práva životního prostředí hráli sice ve sporu svou roli, ale této roli připisoval mnohem

¹⁵⁰ Rozsudek *Gabčíkovo-Nagymaros*, odstavec 140

¹⁵¹ opak. cit. Okowa, str. 695

¹⁵² opak. cit. Lammers, str. 311

skromnější význam jako bylo původní představou Maďarska, konkrétně tím, že vyslovil, že uplatnění těchto pravidel má být předmětem vzájemné dohody stran.¹⁵³

K environmentálním aspektům případu můžeme dodat, že obavy které mohly u některých existovat ohledně využití sporu Gabčíkovo-Nagymaros k prohlášení Soudem převážení environmentálních obav nebo (vyvíjejících se) norem mezinárodního práva životního prostředí nad nekompatibilními (dřívějšími) smluvními závazky, se nerealizovaly.¹⁵⁴

¹⁵³ opak. cit. Lammers, str. 311

¹⁵⁴ opak. cit. Lammers, str. 317

IV. HODNOCENÍ SPORU GABČÍKOVO-NAGYMAROS

Spor Gabčíkovo-Nagymaros je dobrým příkladem toho, jak se MSD snaží vyvažovat svá rozhodnutí takovým způsobem, aby byla přijatelná pro obě sporné strany a aby existovala co největší šance, že dva suverénní státy se s takovým rozhodnutím ztotožní a budou ho akceptovat a vykonávat. Usuzujíc z reakcí v maďarských a slovenských médiích, uveřejněných po vyslovení rozsudku, obě strany přivítaly výsledek sporu. Tohle stanovisko je poněkud překvapivé hlavně co se týče Maďarska, protože ústřední nálezk Soudu byl v ostrém kontrastu s žalobním návrhem Maďarska domáhajícím se vyslovení skončení Smlouvy z roku 1977. Naopak, Soud potvrdil, že Smlouva zůstala v platnosti a vztahy smluvních stran se jí nadále řídí, a její cíle musí být vykonány.¹⁵⁵

Je pozoruhodné, že Soud se rozhodl udržet v platnosti smlouvu, kterou obě strany porušily a závazky z ní plynoucí ani jedna již nevykonávala v jejich původní podobě. Této okolnosti si byl sám dobře vědom, poukázal však na důležité právní pravidlo, podle kterého nelze připustit, aby právo určovalo skutečnosti, které vyplývají z protiprávního chování (princip *ex inuria jus non oritur*), i kdyby mělo jít o chování obou smluvních stran. Proto je podle Soudu nezbytné smlouvu udržet:

"Proto je podstatné, aby se faktická situace tak, jak se vyvinula od roku 1989, integrovala do kontextu zachovaného a rozvíjejícího se smluvního vztahu, aby se tak v největší možné míře dosáhlo předmětu a účel Smlouvy. Jen tehdy se může napravit neregulérní stav věci, který existuje v důsledku nedodržení smluvních závazků oběma stranami chovat se v souladu s jejich smluvními závazky."¹⁵⁶

V odborné literatuře však lze najít i jiné odůvodnění. Podle tohoto názoru by mělo v zásadě za daných okolností platit, že smlouva zapuzena oběma stranami není dále životaschopná, a Soud se měl zabývat pouze právními následky jejího skončení. Autor tvrdí, že rozhodnutí Soudu v opačném smyslu ob stojí pouze proto, že je pragmatické: zohledňuje závažné finanční a politické následky eventuálního výroku o skončení Smlouvy pro Slovensko, které do projektu investovalo obrovské částky a tak ho z

¹⁵⁵ Bekker, P.H.F.: *Gabcikovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia)*, AJIL, 1998, no. 2, str. 277

¹⁵⁶ Rozsudek *Gabčíkovo-Nagymaros*, odstavec 133

pochoitelných důvodů nechtělo opustit; na druhé straně neopomíná, že dokončení výstavby projektu ve své původní formě je pro Maďarsko nepřijatelné a opravdu představuje vážné environmentální rizika.¹⁵⁷

Bylo nesporné, že pokud by strany měly dodržet původní závazek uložený Smlouvou, Soud by jim musel přikázat dokončení prací na určitých objektech projektu maďarskou stranou a návrat k společnému provozování systému. Proto se de středu pozornosti dostala otázka přehrady v Nagymaros, která byla nezbytná pro provozování systému v původně plánovaném špičkovém modu. Soud zvážil faktickou situaci, která v době projednávání sporu ohledně objektů potřebných pro provozování systému existovala a usoudil, že některé změny v sektoru Gabčíkova jsou nenávratné, nebo alespoň trvání na odstranění určitých objektů by bylo nepraktické:

"Je možné říci, že část závazků na konání, které se týkaly výstavby Soustavy vodných děl - pokud nebyly realizovány před rokem 1992 - byly překonány vývojem. Soud by aplikoval právo pozbývající úplně cit pro realitu, kdyby měl naříditi, aby tato část závazků byla plně znovu potvrzena a objekty v Čunove demolované, když cílem Smlouvy můžou adekvátně posloužit existující stavby."¹⁵⁸

Soud nakonec navrhol, aby Slovensko netrvalo na vybudování hráze v Nagymaros pokud Maďarsko bude souhlasit se společným provozním systémem v případě Varianty C. Formálně se Soud sice omezil na vyslovení povinnosti stran sjednat modifikaci Smlouvy z roku 1977, zvolená formulace však umožňuje stranám dané doporučení splnit. Na druhé straně se Soud při tomto doporučení neopíral o žádný explicitní právní princip.¹⁵⁹

Hned po vyhlášení rozsudku bylo mezi Maďarskem a Slovenskem zahájeno vyjednávání ohledně způsobu, jakým bude rozsudek vykonán. Popis průběhu a výsledků tohoto procesu by však značně překročily rámec této práce. Na závěr lze pouze uvést, že do dnešního dne nevznikla mezi stranami opravdová dohoda ohledně sporných otázek, což poukazuje na to, že skutečný význam rozsudku lze spatřovat spíše v stabilizaci právních vztahů stran; najít východisko z faktické situace zůstává přitom úkolem stran.

¹⁵⁷ opak. cit. Okowa, str. 697

¹⁵⁸ Rozsudek *Gabčíkovo-Nagymaros*, odstavec 136

¹⁵⁹ opak. cit. Reichert-Facilides, str. 850

ZÁVĚR

Otázka skončení nebo přerušování provádění smluv za běžných okolností v smluvních vztazích nepůsobí problémy. Oblast smluvního práva zabývající se touto problematikou se dostává do popředí pouze v případech, kdy mezi stranami nastane konflikt ohledně dalšího trvání smlouvy, protože jedna z nich ztrácí zájem na jejím dalším vykonávání. Základní pravidlo smluvního práva *pacta sunt servanda* brání tomu aby se strany uchýlovaly k jednostrannému, svévolnému ukončení svých smluvních závazků, pokud jim tyto již nadále nevyhovují, protože sjednáním smlouvy se vlastně vytváří autonomní právní režim, ve kterém se jejich vztahy do budoucna musí pohybovat, a kterého ukončení nelze dosáhnout jinak, než na základě shodné vůle stran. Nezáleží na tom, jde-li o shodné prohlášení vůle vyjádřené již na počátku a explicitně nebo obsažené pouze implicitně v textu smlouvy, nebo o dohodu stran o ukončení smlouvy v jakémkoli jiném následním okamžiku. Nicméně i když k dohodě stran z nějakého důvodu nedojde, závazky nemohou být věčné, a tam, kde by striktní trvání na dodržování pravidla *pacta sunt servanda* působilo nepřiměřené zatížení smluvních stran, právo – ojedinele a opatrně – připouští určité výjimky.

Tyto výjimky – zmiňujeme pouze nejdůležitější, které jsou předmětem této práce: následná nemožnost plnění, podstatná změna okolností, podstatné porušení smlouvy a vznik nové normy mezinárodního práva – se postupem času ustálili jako pravidla obecného mezinárodního práva a byly zahrnuty ve Vídeňské úmluvě, kodifikující smluvní právo jako důvody, na základě kterých se lze dovolávat ukončení nebo přerušování provádění smlouvy. Společnou charakteristikou uvedených důvodů přitom je, že při vypracování jejich formulace Komise pro mezinárodní právo obzvlášť dbala na to, aby rámec jejich využití zůstal značně omezen, čímž se snažila v co největší míře zabránit nebezpečí jejich zneužití státy v neodůvodněných případech. Při hodnocení tohoto restriktivního pojetí je důležité si uvědomit, že jde skutečně pouze o výjimky, přičemž pravidlem zůstává ukončení smlouvy na základě vůle stran, a proto v žádném případě nelze toto striktní omezení aplikace důvodů ukončení smlouvy považovat za neodůvodněné. Nebýt daného pevného právního rámce, bylo by pro státy až příliš jednoduché vyvolat zánik nežádoucích závazků, čím by však současně došlo k destabilizaci smluvních vztahů a k narušení křehké rovnováhy vytvořené mezi

principem *pacta sunt servanda* a právem států za určitých okolností smlouvu jednostranně skončit.

Výrazná omezení, které právo při uplatňování výše uvedených důvodů ukládá, vedou v praxi k značnému formalizmu při hodnocení splnění těchto podmínek. Kromě toho se přítomnost takových omezení projevuje i ve skutečnosti, že případy kdy bylo mezinárodním soudním nebo jiným rozhodčím orgánem uznáno splnění všech předpokladů a tím umožněno uplatnění některého z důvodů skončení smlouvy, jsou skutečně ojedinělé. Dobrým příkladem takového restriktivního výkladu pravidel skončení mezinárodních smluv je spor Gabčíkovo-Nagymaros, ve kterém se Maďarsko dovolávalo několik alternativních důvodů, majících původ právě v smluvním právu, na základě kterých považovalo smlouvu, která ho zavazovala k výstavbě vodního díla na Dunaji, za skončenou. Sledujeme-li postup Soudu při hodnocení skutkových okolností a právního stavu, zjistíme, že systematicky zvažuje splnění každého jednoho předpokladu stanoveného Vídeňskou úmluvou (to platí jak pro materiální, tak pro formální předpoklady) a jakmile zjistí, že některé kritérium pro uplatnění určitého důvodu skončení smlouvy chybí, argument zamítá. Pokud by snad Úmluva teoreticky nechávala prostor pro extenzivnější interpretaci relevantních článků (např. výklad vztahující se k "předmětu nezbytnému k provádění smlouvy" v případě následné nemožnosti plnění nebo hodnocení časového okamžiku, kdy došlo k podstatnému porušení smlouvy), Soud tuto možnost nevyužívá, a zachovává restriktivní výklad těchto ustanovení.

Přiklonění se soudu k přísnému, formalistickému výkladu není ve sporech týkajících se problematiky skončení smluv ničím novým. Stačí si všimnout hodnocení soudů v jiných sporech zmíněných v této práci, z kterých je patrné, že Soud ve sporu Gabčíkovo-Nagymaros pouze potvrdil již ustálenou judikaturu, týkající se skončení nebo přerušení provádění smluv. Rozsudek je nicméně významný z toho aspektu, že souhrn skutkových okolností případu by byl umožňoval snad i jiný závěr, než potvrzení trvání smluvního závazku. Vzhledem k okolnosti, že obě strany smlouvu porušili, Maďarsko přerušением provádění prací, které mu byly smlouvou svěřeny a Československo zprovozněním Varianty C, měl Soud možnost zvážit, zda má z praktického hlediska vůbec význam udržet smluvní instrument zapuzený oběma účastnickými státy, který navíc skutečně vyvolával opodstatněné obavy ohledně dopadů na životní prostředí. I za těchto podmínek však Soud zachoval čistě formalistické

hledisko a neumožnil Maďarsku jednostranně se vyvázat ze smluvního vztahu. Smluvní rámec byl naopak zachován, stranám bylo uloženo najít řešení sporných otázek vyjednáváním a nalezené řešení následně integrovat do původní smlouvy, což otevřený charakter některých ustanovení smlouvy umožňoval. Pokud máme na paměti, že strany mají možnost dosáhnout skončení jakékoli smlouvy v kterémkoli časovém okamžiku na základě jejich shodné vůle, nelze Soudu vytýkat, že odmítl svým rozsudkem takový projev vůle nahradit a stranám nařídil určité chování. Ostatně, pokud by byl rozsudkem v opačném smyslu umožnil skončení smlouvy na základě specifických okolností případu, byl by vytvořil nebezpečný precedens, který by státy mohly využít jako argument pro kazuistické posuzování svých případů. Zásadní význam rozsudku proto lze spatřovat v bezpodmínečném potvrzení pravidel, které třeba ve smyslu Vídeňské úmluvy uplatnit při skončení smluv nebo přerušení jejich provádění za jakýchkoli skutkových okolností případu.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

I. OFICIÁLNÍ DOKUMENTY A ROZSUDKY:

- *Vídeňská úmluva o smluvním právu*, 1969, United Nations, Treaty Series, vol. 1155, p. 331
- *Projet d'articles sur le droit des traités et commentaires*, Annuaire de la Commission du droit international, 1966, vol. II.
- *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries*, Yearbook of the International Law Commission, 2001, vol. II, Part Two
- *Tacna-Arica question (Chile, Peru)*, Reports of International Arbitral Awards, 4 March 1925, Volume II pp. 921-958
- *The Diversion of Water from the Meuse*, Judgment of June 28th, 1937, Permanent Court of International Justice, Series A/B No 70
- *Legal Consequences for States of the Continued Presence of South Africa in Namibia (South West Africa) notwithstanding Security Council Resolution 279 (1970)*, Advisory Opinion, I.C.J Reports 1971, p. 16
- *Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia)*, Judgment, I.C.J. Reports 1997, p. 7
- Vyhláška č. 109/1978 Sb. ministra zahraničních věcí ze dne 9. srpna 1978 o Smlouvě mezi Československou socialistickou republikou a Maďarskou lidovou republikou o výstavbě a provozu Soustavy vodních děl Gabčíkovo - Nagymaros

II. ODBORNÁ LITERATURA:

- Aust, A.: *Modern treaty law and practice*, Cambridge University Press, 2000, 443 p.
- Bedjaoui, M.: *International law: achievements and prospects*, Martinus Nijhoff Publishers, 1991, 1276 p.
- Combacau, J.: *Droit des traités, Que sais-je?*, PUF, Paris, 1991, 123 p.

- Čepelka, Č.: *Právo mezinárodních smluv: Vídeňská úmluva o smluvním právu (1969) s komentářem*, Karolinum, Praha, 1999, p. 202
- Čepelka, Č., Šturma P.: *Mezinárodní právo veřejné*, Eurolex Bohemia, Praha 2003, p. 761
- Degan, V.D.: *Sources of international law*, Martinus Nijhoff Publishers, La Haye, 1997, p. 564
- Fitzmaurice, M., Olufemi, E.: *Contemporary issues in the law of treaties*, Eleven International Publishing, 2005, 398 p.
- Gommaa, M. M.: *Suspension or termination of treaties on grounds of breach*, Martinus Nijhoff Publishers, La Haye, 1996, 201 p.
- Haraszti, G.: *Treaties and the Fundamental Change of Circumstances*, in Academie de Droit International de La Haye: Recueil Des Cours, Volume 146 (1975/III), Martinus Nijhoff Publishers, 2000, pp. 1-94
- Malanczuk, P., Akehurst, M.B.: *Akehurst's modern introduction to international law*, Routledge, London, 1997, 449 p.
- Nguyen Quoc, D., Daillier, P., Pellet, A.: *Droit international public*, LGDJ, Paris, 6ème édition, 1999, 1455 p.
- Shaw, M.N.: *International law*, Cambridge University Press, 2003, 1288 p.
- Sinclair, I.: *The Vienna Convention on the Law of Treaties*, Manchester University Press ND, 1984, 270 p.

ČLÁNKY:

- Bekker, P.H.F.: *Gabcikovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia)*, AJIL, 1998, no. 2, pp. 273-278
- Fitzmaurice, M.: *The Gabcikovo-Nagymaros Case: The Law of Treaties*, LJIL, vol. 11, 1998, no. 3, pp. 321-344
- Lammers, J.G.: *The Gabcikovo-Nagymaros Case Seen in Particular from the Perspective of the Law of International Watercourses and the Protection of the Environment*, LJIL, vol. 11, 1998, no. 3, pp. 287-320
- Lefeber, R.: *The Gabcikovo-Nagymaros Project and the Law of State Responsibility*, LJIL, vol. 11, 1998, no. 3, pp. 609-623

- Nagy, B.: *Bösi breviárium –áttekintés a jogvita állásáról*, Beszélő, III folyam, X. évf. 10 sz., 2005, pp. 35-51
- Okowa, P.N.: *Case Concerning the Gabcikovo-Nagymaros Project*, ICLQ, vol. 47, 1998, pp. 688-697
- Reichert-Facilides, D. – *Down the Danube: The Vienna Convention on the Law of Treaties and the Case Concerning the Gabcikovo-Nagymaros Project*, ICLQ, vol. 47, 1998, pp. 837-854
- Skubiszewski, K.: *Respect for Treaties and the Law of Environment*, in Yakapo, E., Bedjaoui, M., Boumedra, T.: *Liber amicorum Judge Mohammed Bedjaoui*, Martinus Nijhoff Publishers, La Haye, 1999, pp. 475-785

THE TERMINATION OF INTERNATIONAL TREATIES IN THE LIGHT OF THE JURISPRUDENCE OF THE ICJ (GABCIKOVO-NAGYMAROS)

ABSTRACT

The purpose of the present thesis is to analyze issues concerning the termination and suspension of international treaties. As treaties between States are becoming an increasingly predominant method of regulation of their mutual relationships, attention has to be paid not only to issues which arise in connection with their formation or implementation but also in connection with their termination. This paper aims to examine the possibilities of termination of treaties pursuant to the provisions of general international law codified in the Vienna Convention on the Law of Treaties; it further points out and analyses certain ways of termination which are generally considered to be problematic and demonstrates on the Gabcikovo-Nagymaros case in what manner the relevant rules of treaty law are applied by international jurisdictional bodies (in this case the ICJ) should disputes arise in this field.

The thesis is composed of four chapters divided into several subchapters each. Chapter One describes and categorizes ways of treaty termination, the main criterion of distinction being whether the termination of the treaty operates upon the agreement of the parties (regular ways of termination) or as a consequence of a unilateral act of one of the parties (irregular ways of termination); in the latter case termination is allowed only under specific circumstances set by the Vienna Convention on the Law of Treaties.

The above mentioned general description of possible ways of termination is followed in Chapter Two by the presentation of the Gabcikovo-Nagymaros case, in which the ICJ was dealing with a dispute which arose in connection with the termination of a treaty concluded between Czechoslovakia and Hungary. The factual and legal background of the case is explained, and the positions and claims of the parties are outlined.

Chapter Three concentrates on the arguments of Hungary filed in support of the termination of the treaty and in connection with these arguments gives in depths analysis of the most questioned grounds of termination of treaties; such as supervening

impossibility of performance, fundamental change of circumstances, material breach of the treaty and emergence of new rules of *ius cogens* in international law. We follow how the Court gradually discards all these arguments and comes to the conclusion that the treaty did not come to an end.

Chapter Four is a brief summary of the outcome of the judgment, its consequences for the parties and it also shortly mentions its significance for the future application of the rules of the law of treaties.

KLÍČOVÁ SLOVA:

1. Vídeňská úmluva o smluvním právu
2. Skončení a přerušení provádění smluv
3. Spor Gabčíkovo-Nagymaros

KEY WORDS:

1. Vienna Convention on the Law of Treaties
2. Termination and suspension of treaties
3. Gabčíkovo-Nagymaros Case